

شکيبايي، رهائي، و ديدار

در فضيلت رمضان و آداب روزه

- ۱ ضیافت نور
- ۵ نیایش در ورود به ماه رمضان
- ۱۰ از خدا جوییم توفیق ادب (بایسته‌ها و آداب روزه)
- ۱۷ رمضان، ماه تخلق به بندگی و نیل به رهایی
- ۲۳ رمضان، ظهور بهشت برادری و مواسات
- ۲۹ تو را می‌خوانم، به رحمت گسترده‌ات (نگاهی به دعاهاى نقل شده برای ماه رمضان)
- ۳۸ شب «سلام» و «رحمت» برای اهل زمین (درباره شب قدر)
- ۴۲ درود بر تو ای ماه خدا (وداع با ماه رمضان)
- ۵۰ آغاز حیاتی تازه (درباره شب و روز عید فطر)
- ۵۹ پایداری تا نهایت راه

ضیافت نور

بخش‌هایی از خطبه رسول خدا(ص) در آخرین جمعه‌ی یکی از ماه‌های شعبان

ای مردم! همانا ماه خدا، همراه با برکت و رحمت و آمرزش، به شما روی آورده است؛ ماهی که نزد خدا برترین ماه‌هاست و روزهایش برترین روزها، شب‌هایش برترین شب‌ها و ساعاتش برترین ساعات است.

ماهی است که در آن به میهمانی خدا دعوت شده‌اید و از شایستگی کرامت الهی قرار داده شده‌اید.

نفس‌هایتان در آن تسبیح است، خوابتان در آن عبادت، عملتان در آن پذیرفته و دعایتان در آن مورد اجابت است.

پس با نیت‌های راست و دل‌های پاک، از پروردگارتان بخواهید تا برای روزه‌داری آن و تلاوت کتاب خویش، توفیقتان دهد؛ چرا که بدبخت، کسی است که در این ماه بزرگ از آمرزش الهی محروم بماند.

با گرسنگی و تشنگی خود در این ماه، گرسنگی و تشنگی روز قیامت را یاد کنید؛ به نیازمندان و بینوایان صدقه بدهید؛ به سالمندان خود احترام، و بر کوچک‌هایتان ترحم، و به بستگانتان نیکی کنید؛

زبان‌تان را نگه دارید؛ چشم‌هایتان را از آنچه نگاه به آن حلال نیست، بپوشانید؛ گوش‌هایتان را از آنچه شنیدنش حلال نیست، فرو بندید؛ به یتیمان مردم محبت کنید تا بر یتیمان شما محبت ورزند؛

از گناهانتان به پیشگاه خداوند توبه کنید؛ در هنگام نمازها، دستانتان را بر آستان او به دعا بلند کنید، که آن هنگام [=وقت نماز]، برترین ساعت‌هاست و خداوند با نظر رحمت به بندگانش می‌نگرد و هر گاه با او مناجات کنند، پاسخشان می‌دهد و چون او را صدا بزنند، جوابشان می‌گوید و چون او را بخوانند، اجابتشان می‌کند.

ای مردم! جان‌های شما در گرو کارهای شماست، پس با طلب آمرزش آنها را آزاد سازید،

و پشت‌های شما از بار گناهانتان سنگین است، پس با طول دادن سجده‌های خود، آنها را سبک کنید،

و بدانید که خداوند - که یادش والاست - به عزّت خود سوگند خورده است که نمازگزاران و سجده کنندگان را عذاب نمی‌کند و در روزی که مردم در پیشگاه پروردگار جهانیان [برای حساب] می‌ایستند، آنان را با آتش، هراسان نمی‌سازد.

ای مردم! هر که از شما در این ماه، روزه‌داری را افطار دهد، پاداش او برای آن عمل نزد خدا، همچون آزاد کردن یک بنده و آمرزش گناهان گذشته اوست.

پس گفتند: «ای پیامبر خدا! همه ما توانایی این کار را نداریم!»

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: خود را از آتش ننگه دارید، هر چند با یک دانه خرما؛ خود را از آتش ننگه دارید، هر چند با یک جرعه آب.

ای مردم! هر کس اخلاقش را در این ماه، نیکو سازد، برای او وسیله عبور از صراط خواهد بود ...

و هر کس در این ماه، شرّ خود را [از دیگران] باز دارد، خداوند در روز دیدارش، غضب خویش را از او باز خواهد داشت؛ و هر که در این ماه، یتیمی را گرامی بدارد، در روز دیدار، خداوند، گرامی‌اش خواهد داشت؛

و هر که در آن به خویشاوند خود نیکی کند، در روز دیدار، خداوند با رحمتش به او نیکی خواهد کرد؛ و هر کس در آن از خویشان خود ببرد، خداوند در روز دیدار، رحمتش را از او قطع خواهد نمود؛ ...

هر کس در آن، آیه‌ای از قرآن تلاوت کند، پاداش کسی را دارد که در ماه‌های دیگر، ختم قرآن کرده است.

ای مردم! در این ماه، درهای بهشت بازند، پس از پروردگارتان بخواهید که آنها را بر شما نبندد؛ و درهای دوزخ بسته‌اند، پس از پروردگارتان بخواهید که آنها را بر شما نگشاید؛ و شیطان‌ها در بندند، پس از پروردگارتان بخواهید که آنها را بر شما مسلط نسازد.

در این هنگام علی (ع) برخاست و گفت: «ای پیامبر خدا! برترین کارها در این ماه چیست؟»

فرمود: ای ابو الحسن! برترین کارها در این ماه، پرهیز از حرام‌های الهی است.

□ امام صادق(ع): خداوند عَزَّوَجَلَّ می‌فرماید: روزه متعلق به من است و من پاداش آن را می‌دهم.
(میزان‌الحکمه، ص ۳۲۰۷)

□ امام صادق(ع): از کاهلی و تنبلی دوری کنید زیرا پروردگار شما مهربان است و از کار اندک نیز قدردانی می‌کند. همانا آدمی [...] یک روز برای خدا روزه‌ای داوطلبانه می‌گیرد و خداوند به سبب آن او را به بهشت می‌برد.
(میزان‌الحکمه، ص ۳۲۱۳)

□ فاطمه زهرا(ع): خداوند روزه را برای تثبیت و استواری اخلاص واجب فرمود. (میزان‌الحکمه، ص ۳۲۰۹)

□ پیامبر اکرم(ص): هر که خوش دارد که بسیاری از وسوسه‌های سینه‌اش زدوده شود، ماه صبر (رمضان) و سه روز از هر ماه را روزه بگیرد. (میزان‌الحکمه، ص ۳۲۱۷)

□ امام علی(ع): روزه‌ی دل از اندیشیدن به گناهان، برتر از روزه‌ی شکم از غذا است. (میزان‌الحکمه، ص ۳۲۱۳)

□ امام علی(ع): روزه‌ی دل بهتر از روزه‌ی زبان است و روزه‌ی زبان بهتر از روزه‌ی شکم. (میزان‌الحکمه، ص ۳۲۱۳)

□ پیامبر اکرم(ص) [خطاب به زنی که با زبان روزه‌کنیز خود را دشنام می‌داد، فرمود]: چگونه کنیزت را دشنام می‌دهی در حالی که روزه داری؟ روزه فقط خودداری از خوردن و آشامیدن نیست، بلکه خداوند آن را علاوه بر این دو، مانع کارها و سخنان زشت که روزه را بی‌اثر می‌کنند قرار داده است. وه که چه اندکند روزه‌داران و چه بسیارند گرسنگی‌کشندگان. (میزان‌الحکمه، ص ۳۲۱۵)

□ امام علی(ع): بسا روزه‌داری که از روزه‌ی خود جز گرسنگی و تشنگی نصیبی نمی‌برد و بسا شب‌زنده‌داری که از عبادت شبانه جز نخوابیدن و رنج بهره‌ای نمی‌گیرد. (میزان‌الحکمه، ص ۳۲۱۳)

□ امام رضا(ع) در بیان علت و جوب روزه می‌فرماید: [...] روزه موجب خودداری از شهوات است، نیز در دنیا پندگویی مردم است، و ایشان را در راه انجام تکالیفشان رام و ورزیده کند و راهنمای آنان باشد در رسیدن به اجر، و برای آن است که مردم به اندازه سختی و گرسنگی‌ای که نیازمندان و مستمندان در دنیا می‌چشند پی ببرند، و در نتیجه حقوقی را که خداوند در دارایی‌هایشان واجب فرموده است، به ایشان بپردازند. (میزان‌الحکمه، ص ۳۲۰۹)

□ امام صادق(ع) به روایت از پدر بزرگوارش امام باقر(ع): افطار دادن تو به برادرت و خوشحال ساختن وی، بزرگتر از پاداش روزه توست. (آثارالصادقین، جلد ۱۱، ص ۳۰۱)

□ امام صادق(ع): باید وقار روزه در تو باشد، و تا می‌توانی خاموش باش مگر از ذکر خدا، و روزی که روزه داری با روزی که روزه نداری یکسان نباشد. (میزان‌الحکمه، ص ۳۲۱۵)

□ امام سجاد(ع) در دعای خود به هنگام حلول ماه رمضان چنین عرض می‌کرد: خداوندا! [...] به وسیله‌ی روزی این ماه یاریمان ده [...] تا با گوش‌هایمان سخنان بیهوده را نشنویم و با چشمانمان به دیدن چیزهای لَهو نشتابیم و دستانمان را به سوی حرام نگشاییم و با پاهایمان به سوی آنچه منع شده ره نسپاریم و شکم‌هایمان جز آنچه را تو حلال کرده‌ای در خود جای ندهد و زبان‌هایمان جز به آنچه تو خبر داده‌ای و بیان فرموده‌ای گویا نشود و رنج نکشیم جز برای آنچه به پاداش تو نزدیک کند. (میزان‌الحکمه، ص ۳۲۱۵)

□ بخشی از دعای امام سجاد(ع) در وداع با ماه مبارک رمضان (دعای چهل و پنجم صحیفه سجادیه):

«بدرود ای بزرگترین ماه خدا و ای عید دوستان خدا ...

بدرود ای ماهی که آرزوها در آن نزدیک است و اعمال (نیک) در آن منتشر (و فراوان) است ...

بدرود ای همدمی که وجودش گرمی و از دست رفتنش دردآور است ...

بدرود که چه بسیارند آزاد شدگان خدا در تو ...

بدرود ای ماهی که برای گناهکاران بس طولانی بودی و در دل‌های مؤمنان بس پرشکوه ...

چه بسا بدیهایی که با تو از ما دور گشته و چه بسیار خوبی‌هایی که به برکت تو به ما داده شده ...

بدرود! دیروز چه سخت به تو دل بسته بودیم و فردا چه بسیار به تو مشتاق خواهیم بود.»

نیایش در ورود به ماه رمضان

نیایش امام سجاده (ع) در آغاز ماه مبارک رمضان

ستایش برای خداست که ما را به سپاس خود رهنمون گردید، و بدان اهلیت بخشید تا از شکرگزاران احسان او باشیم، و بر این کار، ما را پاداش نیکوکاران دهد.

ستایش برای خداست که دین خود را به ما عطا فرمود، و ما را به آیین خود ویژه گردانید، و به راه‌های احسان خویش پویا ساخت تا به فضل نعمت او به سوی خشنودی‌اش روانه شویم؛ ستایشی که آن را از ما قبول کند و به سبب آن از ما راضی شود.

ستایش برای خداست که ماه خود، ماه رمضان، را از جمله راه‌های احسان قرار داد، که ماه روزه، ماه اسلام، ماه پاکیزگی از آلودگی‌ها، ماه رها شدن از گناهان و ماه شب زنده‌داری است؛ «ماهی که قرآن در آن نازل گردیده؛ قرآنی که راهنمای مردم و نشانه‌ی آشکار هدایت و جداکننده‌ی حق از باطل است.» [بقره، ۱۸۵]

پس به سبب حرمت‌های فراوان و فضیلت‌های نمایان که برای این ماه مقرر داشت، برتری آن را بر دیگر ماه‌ها عیان فرمود. برای بزرگداشت آن، چیزهایی را که در ماه‌های دیگر حلال کرده بود، در این ماه حرام گردانید، و خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها را غدغن کرد، و برای آن زمانی معین قرار داد، که نه اجازه می‌دهد آن زمان معین پیش انداخته شود، و نه می‌پذیرد که به تأخیر افتد.

آن گاه یکی از شب‌های این ماه را بر شب‌های هزار ماه دیگر برتری داد و نام آن را «شب قدر» نهاد؛ شبی که در آن «فرشتگان و روح به فرمان پروردگارشان با تقدیر بی‌تغییر الهی که برای هر کاری در نظر گرفته شده، فرود می‌آیند.» [سوره قدر]

خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و ما را بیاموز که چگونه فضیلت این ماه را بشناسیم و حرمتش را بزرگ بشماریم و از آنچه منعمان فرموده‌ای خودداری کنیم، و یاری کن تا با ننگ داشتن اعضا و جوارح خود از گناه و به کار گماشتن آن‌ها در آنچه سبب خشنودی توست، روزهای آن را روزه بداریم؛ آن سان که به سخنان بیهوده گوش نسپاریم، و چشم خود را به سوی بازیچه‌ها ندوانیم، و به حرام‌ها دست نکشاییم، و به سوی ناشایسته‌ها قدم بر نداریم، و شکم‌هایمان جز آنچه تو حلال کرده‌ای در خود جمع نکنند، و زبان‌مان جز آنچه تو فرموده‌ای، نگویند،

و جز در آنچه ما را به ثواب تو نزدیک می‌سازد، خود را به زحمت نیندازیم. و جز آن کار که ما را از عقاب تو حفظ می‌کند به کار دیگر نپردازیم. آن گاه به لطف خود، همه‌ی این اعمال را از ریای ریاکاران، و آوازه‌جویی آوازه‌جویان، بپیرای، تا کسی را در عبادت خود با تو شریک نگیریم و جز تو منظور و مرادی نجوییم.

خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و ما را در این ماه بر اوقات نمازهای پنج‌گانه آگاهی ده؛ با احکام و شرایط آن که مقرر فرموده‌ای، و واجباتش که لازم گردانده‌ای، و وظایفی که به آن‌ها موظف کرده‌ای، و هنگامه‌هایی که برای آن‌ها قرار داده‌ای.

ما را در نماز، با کسانی برابر ساز که مراتب بلند آن را دریافته‌اند و ارکان آن را حفظ می‌کنند و آن را در وقت خود، به شیوه‌ی بنده و فرستاده‌ی تو - که درودهای تو بر او و خاندانش باد - در رکوع و سجود و همه‌ی فضیلت‌های آن با کامل‌ترین وضو و در نهایت خشوع به جای می‌آورند.

توفیقمان ده که در این ماه، با نیکی و احسان، به سوی خویشان خود رویم، و با بخشش و عطایا از همسایگان خود دل‌جویی کنیم، و دارایی‌های خود را از حقوق مردم بپیراییم، و با جدا کردن زکات پاکیزه نماییم، و با کسی که از ما دوری گزیده‌اشتی کنیم. با آن که بر ما ستم نموده، از مقتضای انصاف در نگذریم، و با آن که با ما دشمنی ورزیده صلح کنیم، مگر کسی که در راه تو و برای تو با او دشمن شده‌ایم، که او دشمنی است که با وی دوستی نمی‌کنیم، و از حزبی است که با آن یک‌رنگ و یک‌دل نمی‌شویم.

ما را موفق کن که در این ماه با انجام دادن کارهای نیک و پسندیده خود را به تو نزدیک‌تر سازیم؛ اعمالی که با آن‌ها گناهان مان را بیمارزی و ما را از شروع به ناشایسته‌ها نگاه داری، تا هیچ‌یک از فرشتگان تو بیش از طاعت‌های گوناگون ما نزد تو طاعت نیاورند، و در انواع سبب‌های تقرب، به پای ما نرسند.

خدایا، من از تو می‌خواهم که به حق این ماه، و به حق هر فرشته‌ای که او را مقرب خود ساخته‌ای، و هر پیامبری که او را به رسالت فرستاده‌ای، و هر بنده‌ی صالحی که برگزیده‌ای و او از آغاز تا انجام این ماه در عبادتت کوشیده است، بر محمد(ص) و خاندانش درود فرستی و ما را شایسته‌ی آن کرامت کنی که به دوستان خود وعده فرموده‌ای، و از آنچه برای بندگان کوشا در اطاعت خود قرار داده‌ای، برخوردارمان سازی، و به رحمت خود ما را در صف آنانی درآوری که بالاترین مرتبه‌های بهشت را سزاوارند.

خدایا، محمد(ص) و خاندانش درود فرست و چنان کن که ما از کجروی در مسأله‌ی توحید تو، و کوتاهی در بزرگداشت تو، و شک در دین تو، و گم کردن راه تو، و غفلت از حرمت‌گذاری تو، و فریب خوردن از دشمن تو، شیطان‌رانده شده، برکنار مانیم.

خدایا، بر محمد(ص) و خاندانش درود فرست و هرگاه در هر یک از شب‌های این ماه بخشایش تو جمعی از بندگان را از بند عذاب رهایی بخشد و گذشت تو ایشان را ببخساید، ما را از جمله‌ی این بندگان قرار ده و در شمار بهترین کسانی در آور که با این ماه به سر برده‌اند و با آن همراهی کرده‌اند.

خدایا، بر محمد(ص) و خاندانش درود فرست و چون هلال این ماه ناپدید شود، گناهان ما را نیز محو نما، و چون روزهای آن به پایان رسد، آلودگی‌های ما را نیز از میان بردار، تا در حالی آن را پشت سر گذاریم که تو ما را از هر خطا پیراسته‌ای و از هر گناه پاکیزه ساخته‌ای.

خدایا، بر محمد(ص) و خاندانش درود فرست و اگر در این ماه میانه‌روی پیشه نکرده‌ایم، ما را به راه میانه‌آور، و اگر از راه راست گردیده‌ایم، به راه راستمان بدار، و اگر دشمن تو، شیطان، ما را احاطه کرده است، از چنگ او رهایی مان بخش.

خدایا، این ماه را با عبادت ما آکنده ساز، و لحظه‌هایش را با طاعت ما بیارای، و ما را یاری کن که روزهایش را روزه بداریم و شب‌هایش را با نماز و نیاز و فروتنی و اظهار خاکساری در برابر تو به صبح آوریم، تا هیچ روز آن بر غفلت ما، و هیچ شب آن بر کوتاهی ما گواه نباشد.

خدایا، ما را در ماه‌ها و روزهای دیگر، و تا زنده‌ایم، این چنین قرار ده، و از آن بندگان شایسته‌ی خود گردان «آنها که بهشت را به میراث می‌برند و در آن جاودانه می‌مانند» [سوره مؤمنون، آیه ۱۱] و آنها که آنچه باید [در راه خدا] بدهند، می‌دهند، و در حالی به سوی پروردگارشان باز می‌گردند که دل‌هایشان هراسان است» [سوره مؤمنون، آیه ۶۰]؛ و از آنها که «در کارهای نیک شتاب می‌ورزند و هم ایشان در آنها بر یکدیگر سبقت می‌گیرند.» [سوره مؤمنون، آیه ۶۱]

خدایا، در هر وقت و در هر زمان و در هر حال، بر محمد(ص) و خاندانش درود فرست، به شمار درودهایی که بر دیگران فرستاده‌ای، و چندین برابر همه‌ی آنها؛ چندان که جز تو کسی آنها را شماره نتواند کرد، زیرا تو هر چه خواهی همان کنی. (دعای چهل و چهارم صحیفه سجادیه)

نیایش امام صادق (ع) در نخستین شب ماه رمضان

خداوندا! این ماه مبارک، که قرآن را در آن فرو فرستاده‌ای و آن را مایه‌ی هدایت مردم و نشانه‌هایی روشن از هدایت و فرقان قرار داده‌ای، فرارسید. پس، ما را در این ماه، سالم بدار و نیز آن را برای ما سالم بدار و آن را با آسانی و تن‌درستی از سوی خودت، از ما دریافت کن. ای که اندک را می‌گیری و پاداش بسیار می‌دهی! اندک را از من بپذیر!

خداوندا! از تو می‌خواهم که به سوی هر نیکی، راهی و در برابر هر آنچه دوست نداری، باز دارنده‌ای برایم قرار دهی! ای مهربان‌ترین مهربانان؛ ای که از من و از گناهایی که در نهان انجام داده‌ام، چشم پوشیدی؛ ای آن که مرا به خاطر نافرمانی‌ها مؤاخذه نمودی! ببخشای، ببخشای، ببخشای، ای بزرگوار! خدایا! پندم دادی، پند نگرفتم! از گناهانت بازم داشتی، دست برداشتم! چه عذری دارم؟! پس بر من ببخشای، ای بزرگوار! ببخشای، ببخشای!

خداوندا! از تو آسودگی به هنگام مرگ را، و بخشایش را به هنگام حساب درخواست می‌کنم. بنده‌ات گناه بزرگ آورد؛ اینک گذشت از سوی تو نیکوست، ای سزاوار به پروا [ای خلق]، و ای شایسته‌ی آمرزش! ببخشای، ببخشای! خداوندا! من بنده‌ی تو و فرزند بنده و کنیز توأم، ناتوانی که نیازمند رحمت توست؛ و تویی که بر بندگانت، توانگری و برکت را فرو می‌فرستی و چیره با اقتداری و کارهای بندگان را شمرده و روزی‌هایشان را تقسیم کرده‌ای و آنان را با زبان‌ها و رنگ‌های گوناگون، قرار داده‌ای، آفرینشی پس از آفرینشی. بندگان، نه دانش تو را دارند و نه قدرت تو را. همه‌ی ما نیازمند رحمت تویم. پس، روی رحمت را از من برنگردان و مرا در کار و امید و تقدیر خویش، از بندگان شایسته‌ات قرار بده!

خداوندا! مرا به نیکوترین ماندن، باقی بدار و به بهترین مرگ، بمیران: بر دوستی با دوستانت و دشمنی با دشمنانت و شوق به درگاهت و هراس از عظمتت و خشوع و وفا و تسلیم نسبت به خودت و باور به کتابت و پیروی از سنت فرستاده‌ات.

خداوندا! آنچه در دلم هست، از شک و تردید، یا انکار و یأس، یا شادی بی‌جا و غرور، یا سرمستی و غرور، یا ریا و آوازه‌خواهی، یا دشمنی و نفاق، یا کفر و تبهکاری و نافرمانی، یا خودبزرگ‌بینی، و یا هر چه که دوست نمی‌داری - پروردگارا - از تو می‌خواهم که آن‌ها را به ایمان به وعده‌ات، وفا به پیمان‌ت، رضا به تقدیرت، پارسایی در دنیا،

شوق به آنچه نزد توست، بزرگواری، آرامش، و توبه راستین تبدیل کنی! ای پروردگار جهانیان، اینها را از تو
می‌طلبیم.

[...]

(برگرفته از کتاب «ماه خدا»، انتشارات دارالحدیث)

از خدا جوییم توفیق ادب

(بایسته‌ها و آداب روزه)

- ❑ پیامبر اکرم(ص): خداوند می‌فرماید: «هر کس اعضایش از حرام‌های من روزه‌دار نباشد، نیازی نیست که به خاطر من خوراک و نوشیدنی‌اش را ترک کند.»
- ❑ حضرت فاطمه(ع): روزه‌دار، اگر زبان و گوش و چشم و اعضایش را نگه ندارد، با روزه‌اش می‌خواهد چه کند!؟
- ❑ امام علی(ص) - در حکمت‌های منسوب به ایشان: روزه، تنها نخوردن و نیاشامیدن نیست. روزه، پرهیز از هر چیزی است که خداوند آن را خوش نمی‌دارد^۱.
- ❑ امام علی(ع): روزه‌داری، پرهیز از حرام‌هاست، همان‌گونه که انسان از غذا و نوشیدنی خودداری می‌کند.
- ❑ امام سجّاد(ع): حقّ روزه، آن است که بدانی آن، حجابی است که خداوند بر زبان و گوش و چشم و شهوت‌زده تا تو را از آتش، نگه دارد. پس اگر روزه را ترک کنی، پوشش الهی را بر خویش دریده‌ای.
- ❑ امام سجّاد(ع) - در دعای خویش به هنگام ورود ماه رمضان: ما را بر روزه‌داری این ماه یاری کن، با نگه داشتن اعضا از نافرمانی‌ات و به‌کارگیری آن‌ها در آنچه خشنودت می‌سازد، تا آنکه با گوش‌هایمان به بیهوده گوش نسپاریم و با چشم‌هایمان به بازیچه‌نشتاییم و دستان خویش را به آنچه ممنوع است، نگشاییم و با گام‌هایمان، به سوی آنچه حرام است، راه نپوییم، و تا آنکه شکم‌مان جز از آنچه حلال کرده‌ای، پُر نشود و زبان‌هایمان جز به آنچه فرموده‌ای، گویا نشود و خود را جز در آنچه ما را به پاداش تو نزدیک می‌سازد، به زحمت نیفکنیم و جز به آنچه از کیفیت باز می‌دارد، نپردازیم.
- ❑ امام صادق(ع): روزه، تنها پرهیز از غذا و نوشیدنی نیست که انسان، تنها نخورد و نیاشامد. پس وقتی روزه گرفتی، بسیار سکوت کن، مگر از گفتن نیک؛ و با خدمت‌گزارت مدارا کن.

^۱ در مورد آثار پیروی «رضوان» خدا، رجوع کنید به سوره مائده، آیه ۱۶؛ و نیز رجوع کنید به آیه ۲۸ سوره محمد(ص) در مورد نتیجه‌ی ناخوش داشتن «رضوان» خداوند.

□ امام صادق(ع): روزه، تنها پرهیز از خوردن و آشامیدن نیست و سزاوار است که انسان در ماه رمضان و غیر آن، زبانش را از بیهوده‌گویی و باطل، نگه دارد.

روزه، از نظر مراتب و از جهت نقشی که در تکامل انسان دارد، مراتبی دارد. مرتبه‌ی والای روزه باز داشتن قلب و نگهداری آن از هر چیزی است که مشغول‌کننده دل به غیر یاد خداست (چه حلال و چه حرام). ابو حامد غزالی در توصیف این مرتبه از روزه می‌گوید: اما روزه خواصّ خواصّ، روزه دل از همّت‌های دون و اندیشه‌های دنیوی و باز داشتن کلی آن از غیر خداوند است. شکستن این مرتبه از روزه، با اندیشه دربارگی غیر خدا و قیامت، و فکر دربارگی دنیا تحقق می‌یابد - مگر دنیایی که به خاطر دین خواسته شود، که چنین دنیایی، توشه‌ی آخرت است و دنیا نیست - تا آن‌جا که اهل دل گفته‌اند: «هر کس در روزش به تدبیر آنچه با آن افطار می‌کند، اهتمام ورزد، گناه بر او نوشته می‌شود؛ چراکه این، از کم اطمینانی به فضل خدا و یقین اندک به روزی موعود خویش است». این مرتبه، رتبه‌ی پیامبران، صدیقان و مقربان است. در تفصیل قولی آن، نباید درنگ طولانی داشت؛ ولی در تحقق عملی آن، تأمل به جاست؛ چراکه آن، رویکرد به خداوند و روی‌گردانی از غیر خدا با همه‌ی همّت است و آراسته شدن به این سخن خداست که: **قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ**^۱؛ "بگو: خدا! سپس وا گذارشان تا در باطل خویش به بازیچه مشغول باشند".

شاید امیر مؤمنان، امام علی(ع)، در اشاره به این سه مرتبه است که می‌فرماید: «روزه‌ی دل، بهتر از روزه‌ی زبان است و روزه‌ی زبان، بهتر از روزه‌ی شکم.»

□ از حدیث معراج: خدای متعال فرمود: «... ای احمد! هر که روزه بدارد، ولی زبانش را نگه ندارد، همچون کسی است که به عبادت، ایستاده، اما در نمازش قرائت ندارد. پس به او پاداش ایستادن به نماز را می‌دهم؛ اما پاداش عبادت‌گران را به او نمی‌دهم.»

^۱ سوره انعام، آیه ۹۱

- امام صادق(ع): اگر روزه‌دار بودی، گوش و چشم تو از حرام، و همه‌ی اعضایت از زشتی، روزه باشند. هنگام روزه‌داری، یاوه‌گویی و آزدن خدمت‌گزار را رها کن و وقار روزه‌داری در تو باشد. تا می‌توانی برخوردار از سکوت و خموشی باش، مگر در یاد خدا. روزِ روزه‌داری‌ات را مثل روزِ خوردنت قرار مده، و بپرهیز از آمیزش و بوسه و قهقهه در خندیدن، که خداوند آن را خوش نمی‌دارد.
- پیامبر اکرم(ص): هر کس از فرد مسلمانی غیبت کند، روزه‌اش می‌شکند و وضویش باطل می‌شود.
- امام صادق(ع): پدرم فرمود: پیامبر اکرم(ص) شنید که زنی روزه‌دار، کنیز خود را دشنام می‌دهد. پس، غذایی طلب کرد و به او گفت: «بخور». زن گفت: من روزه‌ام، ای پیامبر خدا! فرمود: «چگونه روزه‌ای، که کنیزت را دشنام دادی؟! روزه، تنها نخوردن غذا و نوشیدنی نیست و همانا خداوند، روزه را حجابی در برابر کار و سخن زشت قرار داده، که روزه‌دار با آن، روزه را افطار می‌کند. روزه‌داران، چه اندک‌اند و گرسنگان چه بسیار!»
- پیامبر اکرم(ص): هر کس درباره‌ی مرد و زن مسلمانی غیبت کند، خداوند تا چهل شبانه روز، نماز و روزه‌اش را نمی‌پذیرد، مگر آنکه آن شخص از وی درگذرد.
- پیامبر اکرم(ص): وقتی روزه‌داری، دشنام مده، و اگر کسی دشنام داد، بگو: «من روزه‌ام» و اگر ایستاده بودی، بنشین [تا خشمت فرونشیند].
- عیون أخبار الرضا(ع) - به نقل از عبد السلام بن صالح هروی - در آخرین جمعه‌ی ماه شعبان، خدمت امام رضا(ع) رسیدم. به من فرمود: ای ابوصلت! بیشترِ شعبان گذشته است و این، آخرین جمعه از آن است. پس در آنچه از آن مانده، کوتاهی‌هایت را در آنچه گذشته است، جبران کن. به کاری روی‌آور که برایت مفید باشد و آنچه را بیهوده است و به تو مربوط نیست، واگذار. زیاد دعا و استغفار و تلاوت قرآن داشته باش و از گناهانت به درگاه خدا توبه کن، تا در حالی ماه خدا سوی تو آید که برای خدا خالص شده باشی. هیچ امانتی را بر عهده‌ی خویش باقی نگذار، مگر آنکه ادا کرده باشی، و هیچ کینه‌ای را در دلت نسبت به مؤمنی نگاه مدار، مگر آنکه از دل به در آورده باشی، و هیچ گناهی را که مرتکب می‌شدی، رها مکن، مگر اینکه از آن، دست برداشته باشی. از خدا پروا کن و در نهان و آشکار کارت، بر او توکل کن «و هر کس بر خدا توکل کند، او برایش بس است.

خداوند، فرمان خویش را پیش خواهد برد. به یقین، خداوند برای هر چیزی اندازه‌ای قرار داده است.^۱ و در باقیمانده‌ی این ماه، زیاد بگو: خدایا! اگر ما را در آنچه از شعبان گذشته است، نیامرزیده‌ای، پس ما را در باقیمانده‌ی آن بیخشای! همانا خداوند متعال، در این ماه به احترام ماه رمضان، بسیاری را [از آتش] آزاد می‌کند.

□ پیامبر اکرم(ص): پس چون شب قدر شود، خداوند، به همان اندازه که در رجب و شعبان و ماه رمضان تا آن روز آمرزیده است، می‌آمرزد، مگر کسی را که میان او و برادرش دشمنی باشد، که خداوند متعال می‌فرماید: «[آمرزش] اینان را به تأخیر اندازید تا با هم آشتی کنند.»

□ پیامبر اکرم(ص): خداوند به فرشته‌ای فرمان می‌دهد که در هر روز از ماه رمضان در هوا ندا دهد: «ای بندگان من! مژده! گناهان گذشته‌ی شما را بخشیدم و شفاعت شما را درباره‌ی یکدیگر در شب قدر قبول کردم، مگر آن که با شراب افطار کرده باشد، یا از برادر مسلمانش کینه در دل داشته باشد.»

□ پیامبر اکرم(ص) فرمود: «روز قیامت، گروهی می‌آیند، در حالی که حسنااتشان همچون کوه‌هاست. خداوند، همه‌ی آن‌ها را نابود و پراکنده می‌سازد. سپس فرمان می‌رسد که آنان را به آتش بیفکنید». سلمان گفت: ای پیامبر خدا(ص)! آنان را برای ما توصیف کن. فرمود: «آنان، کسانی هستند که روزه گرفته، نماز خوانده و شب زنده‌داری کرده‌اند؛ لیکن هرگاه حرامی بر آنان عرضه می‌شده، بر آن می‌شتافتند.»

□ پیامبر اکرم(ص): غذای حلال بخورید تا روزه برای شما کامل گردد.

□ عدّة الداعی - به نقل از پیامبر اکرم(ص) - «عبادت با حرام‌خواری، همچون ساختن بنا بر شن‌زار است» و نیز نقل شده است: «همچون ساختن بنا بر آب.»

توضیحی درباره‌ی غذای حرام:

خوردنی‌ها و آشامیدنی‌های حرام، چند قسم‌اند:

^۱ سوره طلاق، آیه ۳

✓ آنچه حرمت ذاتی دارد، مثل: گوشت حیوانات حرام گوشت، مردار، یا شراب.

✓ آنچه حرمت عَرَضی دارد، مانند: غذاهایی که به سببی ناپاک شده‌اند، یا برای جسم و جان انسان زیان عمده دارند.

✓ آنچه با مال حرام تهیه می‌شود، مثل: سفره‌های افطاری‌ای که بدون اجازه قانونی، هزینه‌شان از بیت المال، پرداخت می‌شود.

✓ آنچه از مال مخلوط به حرام، تهیه می‌شود.

✓ آنچه از مالی تهیه می‌شود که حقوق دینی آن پرداخت نشده است.

✓ آنچه با مال حلال فراهم می‌شود؛ ولی در کیفیت و مقدار آن، اسراف می‌گردد.

اگر روزه‌دار بخواهد از روزه‌اش بهره‌بردار، سزاوار است که نه تنها از غذاهایی که حرمتشان قطعی است، بلکه از غذاهای شبهه‌ناک هم پرهیز کند. غذاهای شبهه‌ناک دو گونه‌اند: نوع اول: غذاهایی که در ظاهر، حلال شمرده می‌شوند، مثل: غذایی که میزبان مسلمان برای میهمانش تهیه می‌کند؛ ولی میهمان، احتمال می‌دهد که از مال حرام باشد. نوع دوم: غذاهایی که در ظاهر، حرام شمرده می‌شوند، مثل: غذایی که از مال مخلوط به حرام تهیه می‌شود، به گونه‌ای که جدا کردن حلال و حرام آن، ممکن نیست.

□ امام صادق (ع): روزه‌داری، تنها پرهیز از خوردن و آشامیدن نیست. روزه، شرطی دارد که نیازمند مواظبت است تا کامل شود، و آن، سکوت درونی است. آیا نمی‌شنوی که مریم، دختر عمران، گفت: «من برای خدا، روزه‌ای نذر کرده‌ام. پس، امروز با هیچ انسانی سخن نمی‌گویم»، یعنی سکوت [می‌کنم]؟

پس چون روزه گرفتید، زبانهایتان را از دروغ نگه دارید، چشم‌هایتان را فرو بندید، نزاع نکنید، حسد نورزید، غیبت نکنید، ستیزه‌جویی نکنید، دروغ نگوئید، آمیزش نکنید، با هم مخالفت نکنید، به هم خشم نگیرید، یکدیگر را ناسزا نگوئید و دشنام ندهید، در عبادت سستی نکنید، جدال نکنید، به تفرقه نگرایید، ستم نکنید، با هم با سفاکت (با دلتنگی) رفتار نکنید، همدیگر را نیازارید، از یاد خداوند و نماز غافل نشوید، پیوسته سکوت

و بردباری و شکیبایی و راستگویی پیشه کنید، از اهل شر دوری نمایید، و از سخن ناروا، دروغ، افترا، دشمنی، بدگمانی، غیبت و سخن چینی بپرهیزید.

از آنان باشید که روی به آخرت دارند. چشم به راه روزهای خود باشید. منتظر آنچه خداوند به شما وعده داده است، باشید. برای دیدار با خدا ره توشه بگیرید. آرامش و وقار و خشوع و خضوع داشته باشید. فروتنی بنده‌ی بیمناک از مولایش را داشته باشید. حیران و بیمناک و امیدوار، شیفته و هراسان، خواستار و ترسان باشید، آن چنان که دل‌ها را از عیب‌ها پاک، درون خویش را از آلودگی پیراسته، و بدن را از آلودگی، پاکیزه نمایید. چنان باش که از غیر خدا به خدا بیزاری بجویی و در روزه‌داری‌ات، با سکوت همه جانبه از آنچه خداوند، تو را در نهان و آشکار از آن نهی کرده، با او دوستی کنی و در نهان و آشکار از او به حق، خشیت داشته باشی، و خود را در روزهای روزه‌داری‌ات به خدا بخشنده باشی و دلت را برای او خالی ساخته و جان خویش را در آنچه فرمانت داده و به آن فراخوانده است، بخشیده باشی.

پس، هرگاه همه‌ی این‌ها را انجام دادی، تو روزه‌دار واقعی برای خدایی و آنچه فرموده، ادا کرده‌ای؛ و از آنچه برایت بیان کردم، هر چه بکاهی، به همان مقدار، از [فضیلت] روزه‌ات کاسته شده است.

□ به نقل از زراره و فضیل، از امام صادق (ع) «در [ماه] رمضان نماز می‌خوانی و سپس افطار می‌کنی، مگر آنکه با گروهی باشی که منتظر افطارند. اگر با آنان بودی، بر خلاف آنان عمل نکن؛ افطار کن و سپس نماز بخوان، وگرنه اول، نماز بخوان». گفتم: برای چه؟ فرمود: «برای آنکه دو واجب برایت پیش آمده است: افطار و نماز. اول به آن پرداز که برتر است و نماز، برترین آن دو است». سپس فرمود: «نماز می‌خوانی، در حالی که روزه‌ای. پس، آن روزه‌ات با نماز به پایان برده می‌شود. این پیش من، محبوب‌تر است.»

□ پیامبر اکرم (ص): روزه‌دار را هنگام افطارش، دعایی چنین است: «پروردگارا! تو را به آن رحمت که هر چیز را فرا گرفته است، می‌خوانم که گناهانم را بیامرزی.»

□ پیامبر اکرم (ص): هرگاه نزدیک یکی از شما که روزه است، غذایی آوردند، بگوید: «به نام خدا، و حمد از آن خداست. خداوند! برای تو روزه گرفتم و بر روزی تو افطار کردم و بر تو توکل نمودم. تو منزّه‌ی و تو را می‌ستایم. از من بپذیر! همانا تو شنوای دانایی.»

□ به نقل از معاذ -: پیامبر خدا(ص)، هر وقت افطار می‌کرد، می‌گفت: «سپاس، خدایی را که مرا یاری کرد تا روزه گرفتم و روزی‌ام داد تا افطار کردم.»

□ پیامبر اکرم(ص): خداوند می‌فرماید: «... روزه‌دار، دوشادی دارد: یکی خوشحالی او هنگامی که افطار می‌کند، و دیگری خوشحالی او هنگامی که با پروردگارش دیدار می‌نماید.»

□ امام علی(ع): ماه خدا را روزه بگیرد تا از شراب ناب و سر به مُهرِ بهشتی بنوشید.

(برگرفته از کتاب «ماه خدا»، انتشارات دارالحدیث)

رمضان، ماه تخلق به بندگی و نیل به رهایی

- پیامبر اکرم (ص): به وسیله‌ی گرسنگی و تشنگی، با نفس خویش جهاد کنید؛ چرا که پاداش آن، مثل پاداش جهادکننده‌ی در راه خداست.
- امام علی (ع): گرسنگی، چه خوب یاوری برای اسیر کردن نفس و شکستن عادت آن است!
- پیامبر اکرم (ص): شیطان در انسان جاری می‌شود، همچون جریان خون. پس با گرسنگی، مجاری او را تنگ کنید.
- حضرت فاطمه (ع): روزه برای استوارسازی اخلاص واجب شده است.
- پیامبر اکرم (ص): خداوند فرموده است: «روزه، برای من است و خودم پاداش آن را می‌دهم.»

ابو حامد غزالی در شرح حدیث «روزه، برای من است...» گفته است:

«اینکه روزه برای خداست و این شرافت را یافته که به خداوند، نسبت داده شود (هر چند همه‌ی عبادات، برای اوست، همچنان که کعبه این شرف را یافته که خانه‌ی او باشد، در حالی که همه زمین برای اوست) دو معنا دارد: نخست اینکه: روزه، پرهیز و ترک است و عملی پنهان است و در آن، کاری نیست که دیده شود. به خلاف همه‌ی عبادت‌ها که در معرض دید مردم انجام می‌شوند، روزه عبادتی است که جز خدا آن را نمی‌داند؛ چرا که کاری است باطنی که همان صبر است.

دوم اینکه: روزه، سرکوبی دشمن خداست؛ چون ابزار شیطان ملعون، شهوت‌ها هستند و شهوات با خوردن و آشامیدن، نیرو می‌یابند. از این رو، پیامبر فرموده است: «شیطان، همچون خون، در وجود آدمی جاری می‌شود، پس گذرگاه‌های او را با گرسنگی، تنگ کنید...»

از آنجا که به‌خصوص روزه، سرکوبی شیطان و بستن و تنگ ساختن گذرگاه‌های اوست، شایسته است که ویژه‌ی خدا گردد؛ زیرا سرکوبی دشمن خدا، یاری نمودن خداست، و یاری‌رسانی خداوند به بنده‌اش، در پی یاری کردن بنده به خداست.

خداوند فرموده است: «إِنَّ تَتَصَرَّوْا اللّٰهَ يَنْصَرِكُمْ وَيُثِثَ أَقْدَامَكُمْ»؛ اگر خدا را یاری کنید، خدا یاری‌تان می‌کند و گام‌هایتان را استوار می‌سازد.

پس شروع تلاش، از بنده است و پاداش دادن به هدایت، از خدا. از این رو فرموده است: «انّ الذین جاهدوا فینا لنهدینهم سبلنا»؛ و آنان که در راه ما جهاد کنند، ما راه‌های خود را به آنان نشان می‌دهیم.

و فرموده است: «انّ الله لا ینصّر ما بقوم حتی ینصروا ما بأنفسهم»؛ در حقیقت، خدا حال قومی را تغییر نمی‌دهد تا آنان حال خود را (آنچه در درون دارند را) تغییر دهند.

این تغییر، با شکستن شهوات انجام‌پذیر است؛ چون شهوت‌ها، چراگاه‌های شیاطین‌اند و تا وقتی سرسبز باشند، رفت و آمد آن‌ها بریده نمی‌شود و تا در رفت و آمدند، جلال خداوند بر بنده آشکار نمی‌شود و بنده از دیدار خدا محروم می‌ماند. پیامبر اکرم (ص) فرمود: «اگر نبود این که شیاطین دور و بر دل‌های آدمی زادگان می‌چرخند، آدمیان به ملکوت آسمان می‌نگریستند.»

روزه در ماه رمضان، عبادتی دیرین است، و گویا اعراب این نام را به خاطر داغ شدنشان از حرارت گرسنگی و چشیدن سختی آن، نهاده‌اند، همچنان که با آن «ناتق (رنج‌آور)» هم گفته‌اند؛ چون سختی روزه، آنان را به رنج و زحمت می‌افکند. از پیامبر (ص) روایت است:

إنما سمی رمضان لأنه یرمض ذنوب؛

این ماه را رمضان نامیده‌اند: چون گناهان را می‌زداید.

این وجه در نام‌گذاری، از یک سو با ریشه‌ی لغوی «رمضان» و از سوی دیگر با برکات، رهاوردها و آثار آن، هماهنگ و متناسب است.

از جمله‌ی صفات و نام‌های ماه رمضان، موارد زیرند:

ماه خدا، ماه بزرگ‌تر خدا، ماه مهمانی خدا، ماه نزول قرآن، ماه تلاوت قرآن، ماه روزه گرفتن، ماه مسلمانی، ماه پاک کننده، ماه خالص سازی، ماه نماز، ماه آزادسازی [«عتق»؛ آزادسازی گرفتاران در آتش]، ماه صبر، ماه مواسات (همدردی)، ماه برکت، ماه آمرزش، ماه رحمت، ماه توبه، ماه بازگشت، ماه استغفار، ماه دعا، ماه عبادت، ماه اطاعت، ماه مبارک، ماه بزرگ، ماهی که خداوند [در آن] روزی مؤمن را می‌افزاید، سرور ماه‌ها، عید اولیای خدا، بهار قرآن، بهار فقیران، بهار مؤمنان، ماه مسابقه، و ماه روزی یافته.

□ سوره بقره، ۱۸۳: ای کسانی که ایمان آورده‌اید! روزه بر شما نوشته (واجب) شده است، آن‌گونه که بر کسانی که پیش از شما بودند نوشته شده بود، باشد که پروا کنید^۱.

□ پیامبر اکرم (ص): روزه، سپر است و دژی استوار و نگه‌دارنده از آتش است^۲.

□ پیامبر اکرم (ص): روزه بگیرید؛ چرا که نیروی شهوت را می‌کاهد و سرمستی را می‌برد.

□ مصباح الشریعه (منسوب به امام صادق (ع)): پیامبر اکرم (ع) فرمود: «خدای متعال فرموده است: روزه، برای من است و خود من پاداش آن را می‌دهم». پس روزه، هوای نفس و شهوت طبع را می‌میراند و در آن، زندگی دل^۳، پاکی اعضا، آبادی ظاهر و باطن، سپاس نعمت‌ها، نیکی به فقیران و فزونی نالیدن و خشوع و گریه است. روزه، ریسمان پناهندگی به خدا و مایه‌ی شکستن شهوت، سبک شدن حساب و چند برابر شدن حسنات است

^۱ در «تفسیر المیزان ج ۲، ص ۸» آمده است: خداوند، بزرگوارتر از آن است که درباره‌ی او فقر، نیاز، تأثر و یا آزاری تصوّر شود و او از هر کاستی‌ای، به دور است. پس، هر عبادتی، هر اثری هم داشته باشد، به بنده برمی‌گردد، نه به خدای متعال. گناهان نیز چنین‌اند. خداوند فرموده است: «اگر نیکی کنید، به خودتان نیکی کرده‌اید و اگر بدی کنید، به خودتان بدی کرده‌اید» (سوره اسراء، آیه ۷). قرآن کریم، در آموزش‌های خود، به همین نکته اشاره دارد و آثار طاعت‌ها و نافرمانی‌ها را به انسان باز می‌گرداند؛ انسانی که جز نیاز، چیزی نیست. خداوند فرموده است: «ای مردم! شما نیازمندان به خدایید و خداوند، بی‌نیاز است» (سوره فاطر، آیه ۱۵). نیز درباره‌ی روزه اشاره می‌کند که: «باشد که پروا کنید». و اینکه امید است در سایه‌ی روزه، تقوا به دست آید، جای شک نیست؛ چراکه هر انسانی با فطرت خویش درمی‌یابد که برای کسی که خواستار پیوند با دنیای پاکی و والایی و رسیدن به درجه‌ی کمال و معنویت است، نخستین کار، دوری جستن از ارضای بی‌حدّ و مرز لذّت‌های جسمانی، پرهیز از زیاده‌روی در شهوات بدن، و وارستگی از تعلّقات به زمین است و در یک کلمه، پرهیز از آنچه او را از پرداختن به پروردگار دور می‌کند. این، تقوایی است که با روزه گرفتن و چشم‌پوشی از شهوات به دست می‌آید. نزدیک‌تر از این و مناسب‌تر از این برای حال عموم مردم، چه از اهل دنیا باشد و چه از اهل آخرت، آن است که از خواستنی‌های حلال (مثل: خوردن، نوشیدن و آمیزش) که مورد ابتلای همگان است، پرهیز کند تا برایش ورزشی جهت پرهیز نمودن و دوری جستن از حرام‌ها فراهم آید و بدین‌گونه اراده‌ی خود را برای دوری جستن از گناهان و تقرّب به خدا، تربیت کند. هر که در خواستنی‌های حلال و مباح، دعوت الهی را پاسخ دهد و شنوا و فرمانبردار باشد، یقیناً درباره‌ی حرام‌ها و نافرمانی‌های از خدا، شنواتر و فرمانبردارتر خواهد بود. گفته شده که زمانی اصحاب صفه از پیامبر (ص) شنیدند که در آینده توانگر خواهند شد و آرزوی رسیدن به آن روز را کردند. اما پیامبر (ص) در پاسخ به ایشان گفت: «... امروزتان بهتر از آن روز [توانگری]تان است و اگر شما شکمتان را از حلال پر کنید بعید نیست از حرام نیز پر کنید».

^۲ رجوع کنید به آیات ۴۶-۴۳ سوره مدّثر در مورد دلایل ورود به آتش و مقایسه کنید با ضروریات روزه‌داری و نسبت آن‌ها با گناهانی که دوزخ انسانند.

^۳ مقایسه کنید با آیه‌ی ۹۷ سوره نحل: «نُ عَمَلٍ صَالِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أَنْتَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» «هر کس -از مرد یا زن- کار شایسته کند و مؤمن باشد، قطعاً او را با زندگی پاکیزه‌ای، حیات [حقیقی] بخشیم، و مسلماً به آنان بهتر از آنچه انجام می‌دادند پاداش خواهیم داد». (در روایات آمده که مصداق حیات طیبه، «قناعت» است.

و در آن، بهره‌هایی بی‌شمار است و آنچه از فوایدش یاد کردیم، برای آن که خرد ورزد و توفیق عمل یابد، بس است.

□ به نقل از یونس بن ظبیان - به امام صادق (ع) عرض کردم: چه چیزی ابلیس را از ما دور می‌سازد؟ فرمود: «روزه، چهره‌ی او را سیاه می‌کند؛ صدقه، کمرش را می‌شکند؛ دوست داشتن به خاطر خدا و یاری نمودن بر کار نیک، ریشه‌ی او را می‌کند و استغفار، رگ دلش را قطع می‌کند.»

□ امام علی (ع) - در حدیث معراج - پیامبر (ص) از پروردگارش در شب معراج پرسید: ... پروردگارا! رهاورد روزه چیست؟ فرمود: «روزه، حکمت می‌آورد و حکمت، معرفت می‌آورد و معرفت، به یقین می‌رساند. پس هرگاه بنده به یقین رسید، در این فکر نیست که چگونه صبح کرده است، با تنگدستی یا توانگری.»

□ پیامبر اکرم (ص): وقتی شکم خالی باشد، قلب، بار حکمت می‌کشد و آن گاه که پر باشد، قلب، حکمت را برمی‌گرداند و بیرون می‌افکند.

□ امام باقر (ع) فرمود: میان حق و باطل جز کم‌خردی حائل نیست. عرض شد: چگونه، ای زاده‌ی رسول خدا؟ فرمود: بنده کاری را که موجب رضای خداست برای غیر خدا انجام می‌دهد، در صورتی که اگر آن را برای رضای خدا انجام می‌داد زودتر به هدف خود می‌رسید.

□ امام علی (ع): پاک کردن عمل، بهتر از خود عمل است.

□ امام علی (ع): خالص گردانیدن عمل سخت‌تر از خود عمل است و پاک کردن نیت از فساد و ناخالصی، برای عمل‌کنندگان از جهاد طولانی دشوارتر است.

□ امام علی (ع): خداوند ... با اخلاص و توحید گره حقوق مسلمانان را استوار کرد.

□ امام صادق (ع): روزه‌داری، تنها پرهیز از خوردن و آشامیدن نیست. روزه، شرطی دارد که نیازمند مواظبت است تا کامل شود، و آن، سکوت درونی است. آیا نمی‌شنوی که مریم، دختر عمران، گفت: «من برای خدا، روزه‌ای نذر کرده‌ام. پس، امروز با هیچ انسانی سخن نمی‌گویم»، یعنی سکوت [می‌کنم]. پس چون روزه گرفتید، زبان‌هایتان را از دروغ نگه دارید، چشم‌هایتان را فرو بندید، نزاع نکنید، حسد نورزید، غیبت نکنید، ستیزه‌جویی نکنید، دروغ نگوئید، آمیزش نکنید، با هم مخالفت نکنید، به هم خشم نگیرید، یکدیگر را ناسزا نگوئید و

دشنام ندهید، در عبادت سستی نکنید، جدال نکنید، به تفرقه نگرانید، ستم نکنید، با هم با سفاهت (با دلتنگی) رفتار نکنید، همدیگر را نیازارید، از یاد خداوند و نماز غافل نشوید، پیوسته سکوت و بردباری و شکیبایی و راستگویی پیشه کنید، از اهل شر دوری نمایید، و از سخن ناروا، دروغ، افترا، دشمنی، بدگمانی، غیبت و سخن چینی بپرهیزید.

از آنان باشید که روی به آخرت دارند. چشم به راه روزهای خود باشید. منتظر آنچه خداوند به شما وعده داده است، باشید. برای دیدار با خدا ره‌توشه بگیرید. آرامش و وقار و خشوع و خضوع داشته باشید. فروتنی بنده‌ی بیمناک از مولایش را داشته باشید. حیران و بیمناک و امیدوار، شیفته و هراسناک، خواستار و ترسان باشید، آن چنان که دل‌ها را از عیب‌ها پاک، درون خویش را از آلودگی پیراسته، و تن را از آلودگی، تمیز نمایید.

چنان باش که از غیر خدا به خدا بی‌زاری بجویی و در روزه‌داری‌ات، با سکوت همه جانبه از آنچه خداوند، تو را در نهان و آشکار از آن نهی کرده، با او دوستی کنی و در نهان و آشکار از او به حق خشیت داشته باشی، و خود را در روزهای روزه‌داری‌ات به خدا بخشنده باشی و دلت را برای او خالی ساخته و جان خویش را در آنچه فرمانت داده و به آن فراخوانده است، بخشیده باشی. پس، هرگاه همه‌ی این‌ها را انجام دادی، تو روزه‌دار واقعی برای خدایی و آنچه فرموده، ادا کرده‌ای؛ و از آنچه برایت بیان کردم، هر چه بکاهی، به همان مقدار، از [فضیلت] روزه‌ات کاسته شده است.

□ امام علی(ع): خدا را بندگانی است که با دل و درونی خالص با وی معاملت می‌کنند و خداوند نیز پاداش خالص خود را به آنان می‌دهد. اینان در روز قیامت نامه اعمال‌شان خالی است^۱ و چون در برابر او بایستند آن‌ها را از رازی که با او در میان گذاشته‌اند پر کند.

□ پیامبر اکرم(ص): دلت را خالص گردان، کار اندک تو را بس است.

□ امام علی(ع): هر که اخلاص ورزد به آرزوهایش برسد.

^۱ در روایت مشابه دیگری آمده: «خداوند شأن ایشان را والاتر از آن قرار داده که فرشتگان نگهبان اعمال از رابطه‌ی میان خود و ایشان آگاه شوند.»

□ امام علی(ع): غایت اخلاص، رهایی و خلاص است.

□ بخشی از دعای امام صادق(ع) در اولین شب ماه رمضان: خداوندا! مرا به نیکوترین ماندن، باقی بدار و به بهترین فنا، فانی ساز: بر دوستی با دوستان و دشمنی با دشمنان و شوق به درگاہت و هراس از عظمتت و خشوع و وفا و تسلیم نسبت به خودت و باور به کتابت و پیروی از سنت فرستاده‌ات. خداوندا! آنچه در دلم هست، از شک و تردید، یا انکار و یأس، یا شادی بی‌جا و غرور، یا سرمستی و غرور، یا ریا و آوازه خواهی، یا دشمنی و نفاق، یا کفر و تبہکاری و نافرمانی، یا خودبزرگ بینی و یا هر چه که دوست نمی‌داری - پروردگارا - از تو می‌خواهم که آن‌ها را به ایمان به وعده‌ات، وفا به پیمان‌ت، رضا به تقدیرت، پارسایی در دنیا، شوق به آنچه پیش توست، بزرگواری، آرامش و توبه راستین، تبدیل کنی! ای پروردگار جهانیان، این‌ها را از تو می‌طلبم.

رمضان، ظهور بهشت برادری و مواسات^۱

□ پیامبر اکرم(ص): از بهترین اعمال در نزد خدا، خنک کردن جگرهای سوخته و سیرکردن شکم‌های گرسنه است. سوگند به آن کس که جان محمد به دست اوست، به من ایمان نیاورده است آن بنده‌ای که سیر بخوابد و برادر (یا همسایه) مسلمانش گرسنه باشد.

□ امام علی(ع): خداوند از علما پیمان گرفته است که در برابر سیر خواری ستمگر و گرسنگی مظلوم سکوت نکنند.

□ امام علی(ع): در هر کجا که خواهی به مردم نظری بیفکن، آیا جز فقیری می‌بینی که از تنگدستی رنج می‌برد؟ یا توانگری که نعمت خداوند را کفران می‌کند؟ یا بخیلی که برای افزودن بر مالش از پرداختن حق خدا بخل می‌ورزد؟ یا طغیانگری که گویا گوشش از شنیدن پندها کر شده؟ خوبان و نیکان شما کجایند؟ و کجایند آزاد مردان و سخاوتمندان؟

□ يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ اذْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي (سوره‌ی فجر، آیات ۲۷-۳۰)

ای نفس مطمئنه، خشنود و خداپسند به سوی پروردگارت بازگرد، و در میان بندگان من درآی، و در بهشت من داخل شو.

□ امام صادق(ع) درباره آیات پایانی سوره‌ی فجر فرمود: این، در حق کسی است که پارسا باشد و نسبت به برادرانش مواسات کند و با آنها پیوند برقرار سازد؛ اما اگر پارسا و برقرارکننده‌ی پیوند با برادران نبود، به او گفته می‌شود: «چه چیزی مانع تو از پارسایی و مواسات نسبت به برادرانت شد؟ تو از آن کسانی هستی که به زبان دم از محبت می‌زدند؛ ولی در عمل آن را راست نمی‌آوردند.» پیامبر خدا و امیر مؤمنان، هر گاه او را دیدار کنند، از او روی می‌گردانند و بر او چهره در هم می‌کشند و شفیعان او نخواهند بود^۲.

^۱ مواسات: همدردی با دیگران و سهم کردن ایشان در امکانات زندگی

^۲ دانشنامه میزان‌الحکمه، حدیث ۱۷۵۶ (جلد سوم، ص ۴۶۱)

□ امام صادق(ع): اطعام مؤمنی را دوست‌تر از آن دارم که ده بنده آزاد کنم و ده حج به‌جای آورم. [راوی حدیث (نصر بن قابوس) می‌گوید: گفتم: «ده بنده و ده حج؟» فرمود: «ای نصر، اگر غذایش ندهید یا خواهد مرد، یا او را ناگزیر کرده‌اید که پیش دشمن برود و چیزی بخواند؛ و مرگ برای او بهتر از خواستن چیزی از دشمن است. ای نصر! هر که مؤمنی را زنده کند، چنان است که همه‌ی مردم را زنده کرده باشد.

□ امام صادق(ع): در ماه رمضان، سدیر بر پدرم وارد شد. فرمود: «ای سدیر! می‌دانی این شب‌ها، چه شب‌هایی است؟». گفت: آری؛ پدرم فدایت! این شب‌ها، شب‌های ماه رمضان است. مگر چه طور؟ [پدرم] به او فرمود: «آیا می‌توانی هر شب از این شب‌ها، ده نفر از فرزندان اسماعیل را آزاد کنی؟». سدیر به او گفت: پدر و مادرم، فدایت! ثروتم به این اندازه نمی‌رسد. [پدرم] پیوسته کم می‌کرد تا به یک برده رسید؛ ولی سدیر در همه‌ی این موارد می‌گفت: نمی‌توانم. [پدرم] فرمود: «آیا نمی‌توانی هر شب، مرد مسلمانی را افطاری دهی؟». پاسخ داد: چرا. ده نفر را هم می‌توانم. پدرم به او فرمود: «ای سدیر! همین را می‌گفتم. افطاری دادنت به برادر مسلمانان، برابر است با [آزاد کردن] برده‌ای از فرزندان اسماعیل(ع).»

□ امام باقر(ع): رسول خدا(ص) فرمود: «این ماه، ماه صبر است و پاداش صبر، بهشت است. این ماه، ماه مواسات (همدردی با دیگران در نیازها) است و ماهی است که در آن، خداوند، روزی مؤمن را می‌افزاید. هر کس مؤمن روزه‌داری را در آن افطار دهد، نزد خداوند، پاداش آزاد کردن یک بنده و آمرزش گناهان گذشته‌اش را دارد». گفتند: ای رسول خدا! همه‌ی ما توان افطار دادن به روزه‌دار را نداریم. فرمود: «خداوند، کریم است؛ این پاداش را به کسی نیز می‌دهد که برای افطار دادن، جز بر جرع‌ای شیر یا جرع‌ای آب و یا چند خرما قدرت ندارد و بیش از این را نمی‌تواند [...]».

□ پیامبر اکرم(ص): هر کس روزه‌داری را افطاری دهد، مثل پاداش و هر عمل خوبی که روزه‌دار با نیروی آن غذا انجام می‌دهد، بدون آنکه از پاداشش چیزی کم شود، برای افطاری‌دهنده است.

□ پیامبر اکرم(ص): افطاری دادنت به برادر مسلمانان و خوشحال کردن او، پاداشی بزرگ‌تر از روزه‌داری تو دارند.

□ پیامبر اکرم(ص) - ای علی! مؤمن در دنیا سه خوشحالی دارد: دیدار برادران، افطاری دادن به روزه‌دار، و عبادت در آخر شب.

□ پیامبر اکرم(ص): هر کس مؤمنی را در ماه رمضان افطاری دهد، پاداش کارش [پاداشی برابر با پاداش] آزاد کردن بنده و [نیز] آموزش گناهان گذشته اوست. پس اگر به جز جرعه‌ای شیر یا جرعه‌ای آب گوارا و خرما به روزه‌داری افطاری ندهد و بیش از این هم نتواند، خداوند همان پاداش را به او می‌دهد.

عالم ربّانی مرحوم آیه الله میرزا جواد آقا ملکی تبریزی گفته است: از مهم‌ترین کارهای این ماه، افطاری دادن به روزه‌داران است. پاداش آن را در خطبه‌ی پیامبر(ص) شنیده‌ای. مهم‌تر، آن است که در این کار، نیت خالص و مؤدّب شدن به ادب الهی باشد و اینکه انگیزه آن جز به دست آوردن رضای خدا نباشد، نه ابراز شرافت دنیا و نه شرافت آخرت، نه تقلید و نه رسم و عادت. باید بکوشد تا عمل خود را از این هدف‌ها خالص سازد و آن را با برخی آزمون‌ها بیازماید و از فریبکاری هوای نفس و شیطان، خاطر جمع نباشد و هم در اصل افطاری دادن، هم در تعیین کسانی که به آنان افطاری می‌دهد(مؤمنان)، هم در نوع غذا و هم در کیفیت برخورد با می‌همانش، از خداوند مدد بجوید؛ چرا که همه‌ی این‌ها با اهداف مختلف، کیفیت‌های متفاوت می‌یابند. بیدار دلان، راه‌های ورود شیطان را در این موارد می‌شناسند و از آنچه موافق دستور شیطان است، پرهیز می‌کنند و پیرو چیزی می‌شوند که موافق فرمان و رضایت مالک دین و دنیایشان است. در نتیجه به پذیرش الهی نایل می‌شوند و از پاداش‌های او بیش از حدّ آرزوهایشان برخوردار می‌گردند. همچنین درباره‌ی قبول دعوت دیگری برای افطار، در اخلاص نیتش بکوشد؛ چون گاه کسی که با اخلاص، دعوت مؤمنی را می‌پذیرد و در مجلس و افطار او حاضر می‌شود، بهره‌ای می‌برد که با عبادتِ دراز مدّت، به آن نمی‌رسد. از این رو، همت اولیای خدا بر خالص‌سازی کارها بوده است، نه زیاد بودن آن‌ها. و این، عبرت گرفتن از کار آدم و ابلیس است؛ چرا که عبادت هزاران ساله‌ی آن خبیث، رد شد و یک‌بار توبه خالصانه‌ی آدم، پذیرفته گشت و مایه برگزیدگی اش شد.

□ امام رضا(ع) - در مجموعه‌ای که فضل‌بن‌شاذان از سخنان ایشان درباره‌ی حکمت واجبات، گرد آورده است - پس اگر گفته شود: «چرا مأمور به روزه شدند؟»، گفته می‌شود: تا رنج گرسنگی و تشنگی را بشناسند و نشانی بر نیاز آخرت بیابند و تا روزه‌دار، خاشع، فروتن، شکسته، پاداش‌یافته، امیدوار به اجر الهی و عارف گردد و بر

گرسنگی و تشنگی ای که به او می‌رسد، شکبیا شود تا شایسته پاداش گردد، به علاوه خودداری از برآوردن خواسته‌های نفس، و برای اینکه روزه، در دنیا مایه‌ی پند آنان شود و سبب تمرین آنان بر انجام دادن تکلیف‌های خدا و راهنمای آنان در پاداش گردد و تا بدانند که چه سختی‌هایی بر فقیران و بینوایان در دنیا می‌گذرد؛ پس آنچه را خداوند برای فقیران در اموال آنان واجب ساخته، به آنان بپردازند.

□ امام باقر(ع): پیامبر اکرم(ص) می‌فرمود: خدا را در هر عید فطری، آزادشدگانی است که آنان را از آتش می‌رهاند. هر شب [رمضان] منادی ندا می‌دهد: «آیا خواهنده‌ای هست؟ آیا استغفارکننده‌ای هست؟ خدایا! به هر انفاق‌کننده‌ای جایگزین عطا کن و هر امساک‌کننده [از انفاق] را دچار تلف [در مال] ساز!» تا آنکه هنگامی که هلال شوال بر می‌آید، مؤمنان را ندا می‌دهند که: «به سوی جایزه‌هایتان بشتابید، که امروز روز جایزه است!» [سپس امام باقر(ع) فرمود:] به خدایی که جانم در دست اوست، آن جایزه دینار و درهم نیست.

□ امام صادق(ع): امام سجّاد(ع) هر روز که روزه می‌گرفت، دستور می‌داد که گوسفندی ذبح شود و قطعه قطعه و پخته گردد. عصر که می‌شد، بر روی دیگ‌ها خم می‌شد تا بوی آب گوشت را در حال روزه احساس کند. سپس می‌فرمود: «ظرف‌ها را بیاورید. برای فلان خانواده بریزید. برای فلان خانواده بریزید...». سپس نان و خرما خشک می‌آوردند و غذایش همان بود. درود خدا بر او و پدرانش باد!

□ سنن الترمذی - به نقل از انس - از پیامبر(ص) پرسیدند: ... کدام صدقه برتر است؟ فرمود: «صدقه در [ماه] رمضان.»

□ صحیح البخاری - به نقل از ابن‌عبّاس - پیامبر(ص) در بخشش، از همه مردم بخشنده‌تر بود و بیشترین بخشندگی او، وقتی بود که در ماه رمضان، جبرئیل او را دیدار می‌کرد و جبرئیل در [ماه] رمضان، هر شب، ایشان را دیدار می‌کرد تا آنکه ماه رمضان سپری شود. و پیامبر(ص)، قرآن را بر او عرضه می‌کرد. پس وقتی جبرئیل او را دیدار می‌کرد، در بخشندگی، بخشنده‌تر از بادِ وزان [نسبت به باران] بود.

بخش‌هایی از نامه ۴۵ نهج‌البلاغه [خطاب به عثمان بن حنیف، کارگزار امام در بصره]:

پس از [ستایش و سپاس]، پسر حنیف! به من گزارش رسیده است که یکی از جوانان بصره تو را به مهمانی‌ای فرا خوانده پس تو هم بدان جا شتافته‌ای، خواسته‌اند خوراکی‌های خوش‌رنگارنگ در پیش تو نهند، و کاسه‌های بزرگ

به نذرت آورند. گمان نمی‌بردم که تو رفتن به خوراکی مردمی را پذیرا شوی که نیازمندان با درشتی از در رانده، و بی نیازشان به مهمانی فرا خوانده شده باشند. پس بدان چه از این خوردنی می‌خوری نیک بنگر: در نتیجه چیزی که دانستن [پاکی و ناپاکی‌اش] بر تو روشن نیست از دهان بیرون بیانداز، و از چیزی دریافت کن و بخور که به جهت‌های پاکی آن یقین پیدا کرده‌ای.

بدان که هر پیروی را پیشوایی است که روش او را در پیش می‌گیرد، و از روشنایی دانش او فروغ می‌جوید؛ بدان که بی گمان پیشوای شما از این جهان خود به دو جامه کهنه بسنده کرده است، و از خوراکی خویش به دو گرده‌ی نان. و بدانید که شما آن کار را نمی‌توانید انجام داد، لیکن با گونه‌ای پارسایی و تلاش، [و اندازه‌ای پاکدامنی و درستکاری] مرا یاری دهید.

[...] جز این نیست که این نفس خود را چنان با پروا پیشگی ورزیده سازم که در روز بزرگ‌ترین بیمناکی، آسوده و در امان بیاید، و بر لبه‌های لغزشگاه پایدار بماند.

و اگر می‌خواستم بی‌گمان راه دست یافتن به پالوده‌ی این شهد، و مغز این گندم، و بافته‌های این ابریشم را می‌دانستم؛ لیکن بسی دور است نفس من که بر من چیره گردد، و آزمندی‌ام مرا به سوی گزینش خوراکی‌ها کشاند، در حالی که چه بسا کسی در حجاز یا یمامه باشد که نتواند به گرده نانی هم چشم داشته باشد، و سیری را هرگز به یاد نداشته باشد؛ یا با شکم انباشته شب را به سر برم با این که پیرامون من شکم‌هایی باشد سخت گرسنه و جگرهایی تشنه، یا چنان باشم که گوینده‌ی (شعر) گوید:

تو را این درد بس است که شب را با شکم پر به سربری و گرداگردت جگرهایی در آرزوی مشکچه‌ای آب بسوزد
آیا از خویشتن بدین خرسند شوم که [به من] بگویند «امیر مؤمنان» و در ناخوشی‌های روزگار با آنان شرکت نداشته باشم؟ یا در درشتی و ناگواری زندگی الگویی برای آنان نشوم؟! مرا نیافریده‌اند که همچون چارپای در آغل بسته که همه خواستش پرداختن به علف است، یا چارپای رها شده‌ای که سرگرمی‌اش جست و جوی در خاکروبه‌ها باشد تا شکمبه را از علف‌های آن بینبارد، و از آنچه می‌خواهند با آن کنند بی‌خبر باشد، خوردن خوراکی‌های خوش و گوارا مرا به خود سرگرم سازد، یا بی‌هدف رها شده باشم، یا بیهوده به خود واگذار شده باشم، یا ریسمان گمراهی [بر گردنم افکنده] بکشند، یا کژراهه‌ای در پیش گرفته راه سرگردانی را بیمایم!

و گویی هم‌اکنون به گوینده شما می‌نگرم که می‌گوید: «اگر خوراک پسر ابی طالب این است، پس ناتوانی او را از نبرد با هم‌آوردان باز نشانیده و از درگیری با دلیران بازداشته است.» باید بدانید که درخت بیابانی را چوبی است

سخت‌تر، و سبزه‌های زیبای بوستانی را پوست‌هایی نازک‌تر، و رستنی‌هایی که تنها با باران آبیاری می‌شوند شعله آتشی نیرومندتر، و خاموش شدن شعله آن دیرتر است.

بخش‌هایی از نامه ۴۷ نهج‌البلاغه [در وصیت به حسن و حسین علیهما السلام، هنگامی که ابن‌ملجم او را ضربت زد]:

سفارش می‌کنم شما را به تقوای الهی، و این که در طلب دنیا مباشید، هر چند دنیا شما را طلب کند، و بر آنچه از دنیا به دست نیاورده‌اید اندوه مخورید. سخن حق بگویید، و برای پاداش اخروی کار کنید. ستمگر را دشمن و ستم‌دیده را یاور باشید.

شما و همه‌ی فرزندانم و کسانم و آن را که نامه‌ی من بدو رسد، سفارش می‌کنم به پروای خدا را داشتن و آراستن کارهایتان، و اصلاح بین خود، که من از جدّ شما شنیدم که می‌گفت: «اصلاح کردن [رابطه] میان مردمان از همه‌ی نماز و روزه‌ها برتر است». خدا را! خدا را! درباره‌ی یتیمان، آنان را گاه گرسنه و گاه سیر مدارید، و نزد خود ضایعشان مگذارید. و خدا را! خدا را! همسایگان را بیایید که سفارش شده‌ی پیامبر شمایند، پیوسته درباره‌ی آنان سفارش می‌فرمود چندان که گمان بردیم برای آنان ارثی معین خواهد نمود. و خدا را! خدا را! درباره‌ی قرآن، مبادا دیگری بر شما پیشی گیرد در رفتار به حکم آن.

[...] و خدا را! خدا را! درباره‌ی جهاد در راه خدا به مال‌هاتان و به جان‌هاتان و زبان‌هاتان! بر شما باد به یکدیگر پیوستن و بذل و بخشش به یکدیگر. مبادا از هم روی بگردانید، و پیوند هم بگسلانید. امر به معروف و نهی از منکر را وا مگذارید که بدترین‌های شما حکمرانی شما را به دست گیرند، آن گاه دعا کنید و اجابت نگردهد.

تو را می خوانم، به رحمت گسترده‌ات ...

نگاهی به دعاهای نقل شده برای ماه رمضان

□ سوره‌ی بقره، آیات ۱۸۵ و ۱۸۶:

شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ ۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ
[...] * وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ۗ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ
يُرْشَدُونَ

ماه رمضان [همان ماه] است که در آن، قرآن فرو فرستاده شده است، [کتابی] که مردم را راهبر، و [متضمن] دلایل آشکار هدایت، و [میزان] تشخیص حق از باطل است. پس هر کس از شما این ماه را درک کند، آن را روزه بدارد [...]

هرگاه بندگان من، از تو در باره من بپرسند، [بگو] من نزدیکم، و خواندن و دعای آن که مرا بخواند - به هنگامی که مرا بخواند - اجابت می‌کنم، پس بایسته است که دعوت مرا بپذیرند و به من ایمان آورند، باشد که راه یابند. پیامبر اکرم (ص): در رمضان، پس از گذشتن یک سوم اول شب - و یا یک سوم آخر آن - منادی ندا می‌دهد: «آیا خواهنده‌ای هست تا بخواهد و به او بدهند؟ آیا استغفارکننده‌ای هست که آمرزش بخواهد و آمرزیده شود؟ آیا توبه‌کننده‌ای هست که توبه کند و خداوند هم توبه‌اش را بپذیرد؟».

□ [امام صادق (ع)]، در نخستین شب ماه رمضان چنین دعا می‌نمود: [خداوند! این ماه مبارک، که قرآن را در آن فرو فرستاده‌ای و آن را مایه‌ی هدایت مردم و نشانه‌هایی روشن از هدایت و فرقان قرار داده‌ای، فرارسید. پس، ما را در این ماه، سالم بدار و نیز آن را برای ما سالم بدار و آن را با آسانی و تن‌درستی از سوی خودت، از ما دریافت کن. ای که اندک را می‌گیری و پاداش بسیار می‌دهی! اندک را از من بپذیر!

خداوند! از تو می‌خواهم که به سوی هر نیکی، راهی و در برابر هر آنچه دوست نداری، باز دارنده‌ای برایم قرار دهی! ای مهربان‌ترین مهربانان؛ ای که از من و از گناهانی که در نهان انجام داده‌ام، چشم پوشیدی؛ ای آن که مرا به خاطر نافرمانی‌ها مؤاخذه نمودی! بیخشی، بیخشی، بیخشی، ای بزرگوار! خدایا! پندم دادی، پند نگرفتم! از گناهانت بازم داشتی، دست برنداشتم! چه عذری دارم؟! پس بر من بیخشی، ای بزرگوار! بیخشی، بیخشی!

خداوندا! از تو آسودگی را به هنگام مرگ و بخشایش را به هنگام حساب، می‌خواهم. بنده‌ات گناه بزرگ آورد. اینک، گذشت از سوی تو، نیکوست، ای شایسته‌ی تقوا و ای شایسته‌ی آمرزش! بیخشای، بیخشای! خداوندا! من بنده‌ی تو و فرزند بنده و کنیز توام، ناتوانی که نیازمند رحمت توست؛ و تویی که بر بندگانت، توانگری و برکت را فرو می‌فرستی و چیره باقتداری و کارهای بندگان را شمرده و روزی‌هایشان را تقسیم کرده‌ای و آنان را با زبان‌ها و رنگ‌های گوناگون، قرار داده‌ای، آفرینشی پس از آفرینشی. بندگان، نه دانش تو را دارند و نه قدرت تو را. همه‌ی ما نیازمند رحمت تویم. پس، روی رحمت را از من برنگردان و مرا در کار و امید و تقدیر خویش، از بندگان شایسته‌ات قرار بده!

خداوندا! مرا به نیکوترین ماندن، باقی بدار و به بهترین فنا، فانی ساز: بر دوستی با دوستان و دشمنی با دشمنان و شوق به درگاهت و هراس از عظمتت و خشوع و وفا و تسلیم نسبت به خودت و باور به کتابت و پیروی از سنت فرستاده‌ات. خداوندا! آنچه در دلم هست، از: شک و تردید، یا انکار و یأس، یا شادی بی‌جا و غرور، یا سرمستی و غرور، یا ریا و آوازه‌خواهی، یا دشمنی و نفاق، یا کفر و تبهکاری و نافرمانی، یا خودبزرگ بینی و یا هر چه که دوست نمی‌داری - پروردگارا - از تو می‌خواهم که آن‌ها را به ایمان به وعده‌ات، وفا به پیمان‌ت، رضا به تقدیرت، پارسایی در دنیا، شوق به آنچه پیش توست، بزرگواری، آرامش و توبه راستین، تبدیل کنی! ای پروردگار جهانیان! این‌ها را از تو می‌طلبم.

خدایا! چون بردباری، نافرمانی‌ات می‌کنند و چون بزرگواری و بخشنده‌ای، فرمانت می‌برند، آن چنان که گویا نافرمانی‌ات نکرده‌اند. من و آن که نافرمانی تو نکرده است، ساکنان زمین تویم. پس با عطای خویش بر ما، بخشنده و خیررسان باش، ای مهربان‌ترین مهربانان! درود خدا بر محمد و خاندان او، درودی پیوسته و بی‌شمار، درودی که ارزش آن را کسی جز تو نداند، ای مهربان‌ترین مهربانان!

□ پیامبر اکرم(ص): هر کس در ماه رمضان، پس از نماز واجب، این دعا را بخواند، خداوند گناهان او را تا روز قیامت می‌آمرزد: «خداوندا! بر خفتگان گورها، شادی وارد کن. خداوندا! هر نیازمندی را بی‌نیاز بگردان. خداوندا! هر گرسنه‌ای را سیر کن. خداوندا! هر برهنه‌ای را بپوشان. خداوندا! بدهی هر بدهکاری را ادا کن. خدایا! گرفتاری هر گرفتاری را برطرف ساز. خدایا! هر غریبی را به [وطنش] بازگردان. خدایا! هر اسیری را برهان. خدایا! هر تباهی‌ای را از کارهای مسلمانان، سامان بخش. خدایا! هر بیماری را شفا بده. خدایا!

نیازمندی ما را با بی‌نیازی خویش برطرف ساز. خدایا! بد حالی ما را با حال نیک خودت، تغییر بده. خدایا! بدهی ما را ادا کن و ما را از فقر، بی‌نیاز گردان؛ همانا تو بر هر چیز، توانایی».

□ الإقبال: در ماه رمضان، پس از هر نماز واجب، چه شب باشد و چه روز، می‌گویی: «ای والا، ای بزرگ، ای آمرزنده، ای مهربان! تو، آن پروردگار بزرگی که همانند او، چیزی نیست و او شنوای بیناست، و این، ماهی است که آن را بزرگ داشته، کرامت و شرافت بخشیده، و بر [دیگر] ماه‌ها برتری داده‌ای، و این، ماهی است که روزه‌داری آن را بر من واجب کرده‌ای، و آن، ماه رمضان است که در آن، قرآن را برای راهنمایی مردم و به عنوان نشانه‌هایی روشن از هدایت و فرقان [جداکننده‌ی حق از باطل]، نازل کرده‌ای و شب قدر را در آن قرار داده و آن را بهتر از هزار ماه قرار داده‌ای. پس، ای صاحب نعمت و منت که کسی را بر تو منتی نیست! با آزاد کردنم از آتش، بر من نیز، در جمع آنان که بر ایشان منت می‌گذاری، منت‌گذار و وارد بهشتم کن! به رحمت، ای مهربان‌ترین مهربانان!».

□ الإقبال: ایوب بن یقظین نامه‌ای به امام رضا(ع) نوشت و از او خواست که درستی این دعا [دعای سحر] را بیان کند. امام(ع) به او نوشت: «آری. این، دعای امام باقر(ع) در سحرهای ماه رمضان است. پدرم فرمود که امام باقر(ع) فرمود: اگر مردم از عظمت این خواسته‌ها نزد خداوند و سرعت اجابت آن‌ها برای صاحبانش خبر داشتند، بر سر آن با یکدیگر به جنگ می‌پرداختند، حتی با شمشیر؛ و خداوند، رحمتش را به هر کس بخواهد، ویژه می‌سازد.» و آن دعا چنین است: «خداوندا! من از تو درخواست می‌کنم، از جلوه‌های نورانیت به برترین جلوه‌اش، در حالی که همه‌ی جلوه‌های تو نورانی است. خداوندا! از تو درخواست می‌کنم، به همه‌ی جلوه‌های نورانی‌ات [...]» (رجوع کنید به تمام دعای سحر در ترجمه‌های مفاتیح‌الجنان)

□ مصباح‌المتجهّد - به نقل از ابوحمزه ثمالی - امام سجّاد(ع) در ماه رمضان، همه‌ی شب را نماز می‌خواند و چون سحر می‌شد، این دعا را می‌خواند: إلهی لا تُؤدِّبُنی بِعُقُوبَتِکَ وَ لا تَمکُرْ بَی فی حَیَلِکَ مِنْ أینَ لَی الخَیرُ یا رَبِّ وَ لا یُوجَدُ إِلَّا مِنْ عِنْدِکَ وَ مِنْ أینَ لَی النَّجاةُ وَ لا تُسْتَطاعُ إِلَّا بِکَ [...] (رجوع کنید به تمام دعای «ابوحمزه ثمالی» در ترجمه‌های مفاتیح‌الجنان)

□ [دعایی برای شب اول رمضان از پیامبر اکرم(ص):] ای ماه مبارک! خداوندی را سپاس که ما را به تو کرامت بخشید. خداوندا! ما را بر روزه‌داری و عبادت‌مان نیرو بخش و گام‌های ما را استوار بدار و ما را بر گروه کافران یاری کن! خداوندا! تو یکتای بی‌فرزندی، و تو بی‌نیاز بی‌هماندی، تو آن قدرتمندی هستی که چیزی به تو

قدرت نمی‌بخشد. تویی نیازی و من نیاز مندم. تو مولایی و من بنده‌ام. تو آمرزنده‌ای و من گنه‌کارم. تو مهربانی و من خطا کارم. تو آفریدگاری و من آفریده‌ام. تو زنده‌ای و من مرده‌ام. تو را به مهربانی‌ات می‌خوانم که مرا بیامرزی، بر من رحم کنی و از من درگذری. همانا تو بر هر چیز، توانایی.

□ [دعایی برای شب سوم رمضان از پیامبر اکرم(ص):] ای معبود ابراهیم و معبود اسحاق و معبود یعقوب و نوادگان! ای پروردگار فرشتگان و روح! ای شنوای دانا! ای بردبار بزرگوار! ای والای بزرگ! برای تو روزه گرفتم و با روزی تو افطار کردم و به حمایت تو پناه آوردم و به سوی تو بازگشتم و سرانجامم، به سوی توست و تو رؤف و مهربانی. بر نماز و روزه‌داری، نیرویم بخش و در روز قیامت، خوارم مکن! همانا تو از وعده تخلف نمی‌کنی.

□ [دعایی برای شب چهارم رمضان از پیامبر اکرم(ص):] ای بخشنده دنیا و آخرت و مهربان در آن دو! ای قدرتمند دنیا! ای فرمانروای پادشاهان! ای روزی‌دهنده بندگان! این، ماه توبه است و این، ماه پاداش است و این، ماه امید است و تو، شنوای دانایی. از تو می‌خواهم مرا در زمره‌ی بندگان شایسته‌ات قرار دهی، آنان که نه بیماری بر آنان است و نه اندوه‌گین می‌شوند. و می‌خواهم مرا با پوششی پوشانی که دیده نمی‌شود، و مرا با عافیت خویش در برگیری که آسیبی به آن نمی‌رسد، و خواسته‌ام را عطا کنی، و به رحمت خود وارد بهشتم کنی، و این که هیچ گناهی را وانگذاری، جز آنکه آن را آمرزیده باشی؛ و نه اندوهی را، مگر آنکه زدوده باشی؛ و نه غصه‌ی جانکاهی را، مگر آنکه برطرف کرده باشی؛ و نه حاجتی را، جز آنکه برآورده کرده باشی.

□ [دعایی برای شب هشتم رمضان از پیامبر اکرم(ص):] خداوند! این، ماه توست که بندگان را فرمان داده‌ای که در آن تو را بخوانند و برای آنان اجابت را تضمین کرده‌ای و فرموده‌ای: «و هرگاه بندگانم از تو درباره‌ی من پرسیدند، پس همانا من نزدیکم؛ دعای خواننده را آن گاه که مرا بخواند، اجابت می‌کنم» [سوره بقره، ۱۸۶]. پس تو را می‌خوانم، ای اجابت‌کننده‌ی دعای در مانده، و ای زداینده‌ی بدی از پریشان، و ای که شب را مایه‌ی آرامش قرار داد و ای آن که نمی‌میرد! بیامرز آن را که می‌میرد! مقدر کردی، آفریدی، و پرداختی. پس، تو را ستایش. خوراندی، سیراب کردی، پناه دادی و روزی بخشیدی. پس، تو را ستایش. از تو می‌خواهم که بر محمد(ص) و خاندان محمد(ص) درود بفرستی، در شب «آن گاه که فرا می‌گیرد» [سوره لیل، ۱] و در روز «آن گاه که روشن می‌گردد» [سوره لیل، ۲] و در آخرت و دنیا؛ و نیز اینکه آنچه مرا اندوه‌گین ساخته، از من کفایت کنی و مرا بیامرزی. همانا تویی آمرزنده مهربان.

□ [دعایی برای شب نهم رمضان از پیامبر اکرم(ص):] سرورا! پروردگارا! ای صاحب شکوه و بزرگواری! ای صاحب عرشی که نمی‌خوابد! ای صاحب عزتی که کسی را یارای تعرض به او نیست! ای مقدرکننده کارها! ای شفابخش سینه‌ها! برای من از کارم گشایش و راه نجاتی قرار بده و امیدت را در دلم افکن تا جز به تو، امید نبندم! سرورا! بر تو تکیه کردم. مولای من! به سوی تو روی آوردم، و بازگشت به سوی توست. ای معبود همه معبودها! ای قدرتمند همه قدرتمندان! ای بزرگ بزرگان، ای آن که هر کس بر او توکل کند، کفایتش نماید و او را بس است و کارش را به پایان می‌رساند! از تو می‌خواهم. بر تو توکل کردم؛ پس کفایتم کن. به سوی تو رو کردم؛ پس بر من ترحم کن. بازگشت، به سوی توست.

□ [دعایی برای شب دهم رمضان از پیامبر اکرم(ص):] خداوندا، ای سلام! ای ایمنی بخش، ای مَهِیْمَن! ای مقتدر، ای بزرگ! ای یگانه، ای بی‌نیاز! ای یکتا، ای بی‌نظیر! ای آمرزنده، ای مهربان! ای با رأفت، ای بردبار! یک سوم از ماه مبارک گذشت و - سرورا - نمی‌دانم که در مورد نیازم چه کرده‌ای. آیا مرا آمرزیده‌ای؟ که اگر مرا آمرزیده‌ای، پس خوشا به حالم و اگر مرا نیامرزیده‌ای، پس وای بر من! پس، از هم اکنون - سرورم - مرا بیامرز و بر من رحمت آور و توبه‌ام را بپذیر و خوادم مکن و از لغزشم درگذر و با پوشش خودت [عیب‌های] مرا بپوشان و با بخشایش خودت مرا ببخشای و با رحمتت بر من ترحم کن و با قدرتت از من درگذر! همانا تو مقدر می‌کنی و کسی بر تو فرمان نمی‌راند و تو بر هر چیز، توانایی.

□ [دعایی برای شب چهاردهم رمضان از پیامبر اکرم(ص):] ای آغاز آغازها و ای فرجام پایان‌ها! ای سرپرست اولیا. و ای چیره بر همه‌ی زورمندان! تو مرا آفریدی، در حالی که چیزی نبودم؛ و تو مرا به فرمانبرداری دستور دادی و من - ای سرورم - به تلاشم اطاعت کردم. پس اگر کوتاهی یا خطا یا فراموش کردم، - سرور من - بر من احسان کن و امیدم را ناامید نکن و با بهشت، بر من ممت بگذار (و مرا با پیامبر رحمت، محمد بن عبد الله(ص) همدم ساز و مرا بیامرز! همانا تویی توبه‌پذیر مهربان).

□ [دعایی برای شب پانزدهم رمضان از پیامبر اکرم(ص):] تو مهربانی، سرورم! تو نعمت بخشی، مولایم! تو بزرگواری و کریمی، سرورم! تو از گناه درگذرنده‌ای، مولایم! تو بردباری، سرورم! تو بخشنده‌ای، مولایم! تو ارجمندی، سرورم! تو نزدیکی، مولایم! تو یگانه‌ای، سرورم! تو توانمندی، مولایم! تو بی‌نیازی، سرورم! تو مقتدری، مولایم!

ذات سوگند - ای معبود ما و خدای پدران پیشین ما - که در این ماه، توفیق توبه روزی ما گردانی و ما را خوار مگردانی و گمان [نیک] ما را [به خودت،] خلاف مسازی! همانا تو بزرگوار و مقتدری.

□ [دعایی برای شب بیستم رمضان از پیامبر اکرم(ص):] از خداوند، آمرزش می‌خواهم بر گناهان گذشته‌ام؛ آن‌هایی که فراموششان کرده‌ام و بر من ثبت شده‌اند و نویسندگان والاقدر خدا آن‌ها را بر من می‌شمارند. از خداوند، آمرزش می‌خواهم بر گناهان هلاکت‌بار. از او آمرزش می‌خواهم بر گناهان زشت. از او آمرزش می‌خواهم بر آنچه بر من واجب ساخته است و من سستی کرده‌ام. از او آمرزش می‌خواهم بر فراموش کردن چیزی که مرا از پروردگار دور ساخته است. از او آمرزش می‌خواهم از: لغزش‌ها، گمراهی‌ها، و آنچه دست‌انجام داده‌اند. به او ایمان دارم و بسیار بر او توکل می‌کنم. از او آمرزش می‌خواهم، از او آمرزش می‌خواهم، از او آمرزش می‌خواهم، از او آمرزش می‌خواهم، از او آمرزش می‌خواهم، از او آمرزش می‌خواهم، از او آمرزش می‌خواهم، از او آمرزش می‌خواهم.

□ [دعایی برای شب بیست‌ویکم رمضان از پیامبر اکرم(ص):] گواهی می‌دهم که معبودی جز خداوند یکتای بی‌شریک نیست. و گواهی می‌دهم که محمد(ص)، بنده‌ی او و فرستاده اوست. و گواهی می‌دهم که بهشت، حق است و آتش، حق است و اینکه قیامت، بی‌شک، آمدنی است و اینکه خداوند همه به گورخفتگان را برمی‌انگیزد. و گواهی می‌دهم که پروردگار، پروردگار من است و شریک، فرزند، و پدری ندارد. و گواهی می‌دهم که او هر چه را بخواهد، می‌کند و بر هر چیز، تواناست و هر چه را بخواهد، می‌آفریند و هر که را بخواهد مغلوب، می‌سازد و هر که را بخواهد، بالا می‌برد. فرمانروای هستی، روزی‌دهنده‌ی بندگان، آمرزنده‌ی مهربان و دانای بردبار است. گواهی می‌دهم، گواهی می‌دهم، گواهی می‌دهم، گواهی می‌دهم، گواهی می‌دهم، گواهی می‌دهم، گواهی می‌دهم، گواهی می‌دهم، گواهی می‌دهم که تو سرور منی، این گونه‌ای و بالاتر از آنی. توصیف‌کنندگان، به کُنه عظمت تو نمی‌رسند.

□ [دعایی برای شب بیست‌وچهارم رمضان از پیامبر اکرم(ص):] تو به دعا فرمان داده‌ای و اجابت را تضمین کرده‌ای. ما هم تو را خوانده‌ایم، در حالی که ما، بندگان تویم و فرزندانِ بندگان تو. اختیار ما، در دست توست. تو، پروردگار مایی و ما، بندگان تویم. بندگان، هرگز از کسی چون تو نخواستند. ما مشتاق تویم و خلاق به مثل تو رغبت ندارند، ای جایگاه شکایت خواستاران و نهایت نیاز مشتاقان! ای صاحب قدرت و فرمانروایی! ای صاحب حکومت و عزّت! ای زنده‌ی پایدار و عهده‌دار جهان و جهانیان! ای نیکوکار! ای مهربان! ای عطوف!

ای صاحب احسان! ای آفریننده‌ی آسمان‌ها و زمین! ای صاحب شُکوه و بزرگواری! ای صاحب نعمت‌های بزرگ و احسان بی نظیر!

□ [دعایی برای شب بیست‌وششم رمضان از پیامبر اکرم(ص):] پروردگارا! پس از آن که هدایت‌مان کردی، دل‌های ما را [از حق و ایمان] بر مگردان و از سوی خود برای ما رحمتی عطا کن! همانا تو بخشنده‌ای. پروردگارا! ما منادی‌ای را شنیدیم که به ایمان فرامی‌خواند که: «به پروردگارتان ایمان آورید». ما هم ایمان آوردیم. پروردگارا! گناهان ما را بیامرز و خطاهای ما را بپوشان و ما را با نیکان بمیران! پروردگارا! آنچه با فرستادگانت به ما وعده داده‌ای، به ما عطا کن و ما را در روز قیامت، خوار مگردان! همانا تو وعده را خلاف نمی‌کنی. پروردگارا! اگر فراموش یا خطا کردیم، ما را تنبیه نکن! پروردگارا! بار گناهی را که بر پیشینیان ما نهادی، بر عهده‌ی ما مگذار! پروردگارا! آنچه را فراتر از توان ماست، بر دوش ما مگذار، و از ما درگذر، و ما را بیامرز، و بر ما ترحم کن! تو مولای مایی. پس، ما را بر گروه کافران، پیروز گردان! [از آیات پایانی سوره‌های آل عمران و بقره]

□ [دعایی برای شب بیست‌وهفتم از پیامبر اکرم(ص):] «پروردگارا! ایمان آوردیم. پس، گناهانمان را بیامرز و خطاهایمان را بپوشان و ما را با نیکان بمیران!

پروردگارا! آنچه با پیامبرانت به ما وعده داده‌ای، به ما عطا کن و روز قیامت، خوارمان مگردان! همانا تو وعده را خلاف نمی‌کنی.» [سوره آل عمران، آیه ۱۹۴ - ۱۹۳]

«پروردگارا! ما را دو بار میراندی و دو بار زنده کردی. پس به گناهانمان اعتراف کردیم. پس، آیا راهی برای برون رفتن هست؟» [سوره غافر، آیه ۱۱]

«پروردگارا! عذاب دوزخ را از ما برگردان، که عذاب آن، همیشگی و هلاکت‌بار است!» [سوره فرقان، آیه ۶۵]

«پروردگارا! از همسران و فرزندان ما برای ما نور چشم عطا کن و ما را پیشوای پرهیزگاران قرار بده!» [سوره فرقان، آیه ۷۴]

«پروردگارا! بر تو تکیه کردیم و به سوی تو روی آوردیم و بازگشت، به سوی توست. پروردگارا! ما را وسیله‌ی آزمایش کافران قرار مده!» [سوره ممتحنه، آیه ۵ - ۴]

پروردگارا! ما را و برادران ما را که پیش از ما ایمان آوردند، ببخشای و در دل‌های ما کینه به مؤمنان را قرار مده!

پروردگارا! تو رثوف و مهربانی.» [سوره حشر، آیه ۱۰]

□ به نقل از زید بن علی (ع) - شنیدم که پدرم علی بن الحسین (ع) در شب بیست و هفتم ماه رمضان، از اول شب تا آخر آن می‌گفت: «پروردگارا! فاصله گرفتن از سرای غرور و فریب را نصیب کن و روی آوردن به سرای جاودانگی و آمادگی برای مرگ را پیش از آنکه فرصت از دست برود، روزی ام گردان!»

□ [دعایی برای شب بیست و نهم رمضان پیامبر اکرم (ص):] بر سروری توکل کردم که کسی بر او چیره نمی‌شود. بر مقتدری توکل کردم که کسی او را شکست نمی‌دهد. بر قدرتمند مهربانی توکل کردم که وقتی برمی‌خیزم و در میان سجده‌کنندگان جابه‌جا می‌شوم، مرا می‌بیند. بر زنده‌ای توکل کردم که نمی‌میرد. بر کسی توکل کردم که اختیار بندگان، به دست اوست. بر بردباری توکل کردم که شتاب نمی‌کند. بر دادگری توکل کردم که ستم نمی‌کند. بر بی‌نیازی توکل کردم که نه‌زاده و نه‌زاده‌ی کسی است و نه هیچ‌کس، همتای اوست. بر خدای توانا و چیره‌والای بی‌نیاز، توکل کردم. توکل کردم، توکل کردم، توکل کردم، توکل کردم، توکل کردم.

□ [دعایی برای شب سی‌ام رمضان پیامبر اکرم (ص):] پروردگارا! این ماه مبارک، از دست ما رفت؛ ماهی که ما را در آن به روزه و عبادت، فرمان دادی. خداوند! این را آخرین رمضان ما قرار مده و گناهان گذشته و آینده ما را بیامرز! پروردگارا! ما را خوار مکن و از آمرزش، محروم‌مان مساز و از ما درگذر و ما را بیامرز و بر ما ترحم کن و توبه ما را بپذیر و ما را روزی بده و از ما راضی باش و ما را از دوستان هدایت یافته و دوستان پروا پیشه خود قرار بده - به حق محمد و خاندان محمد - و این ماه را از ما بپذیر و آن را آخرین دیدار ما با آن قرار مده و حج خانه‌ی خودت را امسال و همه ساله روزی‌مان کن! همانا تو عطاکننده، روزی‌دهنده، دلسوز و اهل احسانی.

(برگرفته از کتاب «ماه خدا»، انتشارات دارالحدیث)

شب «سلام» و «رحمت» برای اهل زمین

(درباره‌ی شب قدر)

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ (۱) وَمَا أَذْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ (۲) لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ (۳) تَنْزِيلَ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِّنْ كُلِّ أَمْرٍ (۴) سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ (۵)

ما [قرآن را] در شب قدر نازل کردیم. (۱) و از شب قدر، چه آگاهی کرد؟ (۲) شب قدر از هزار ماه ارجمندتر است. (۳) در آن [شب] فرشتگان، با روح، به فرمان پروردگارشان، برای هر کاری [که مقرر شده است] فرود آیند؛ (۴) [آن شب] تا دم صبح، صلح و سلام و رحمت است. (۵)

حَمِّ (۱) وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ (۲) إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ (۳) فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ (۴) أَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ (۵) رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۶)

حاء میم (۱) سوگند به کتاب روشنگر (۲) [که] ما آن را در شبی پربرکت فرو فرستادیم، که ما هشداردهنده بودیم (۲) در آن [شب] هر امر سربسته و مجملی باز و مشخص می‌گردد (۴) [این] کاری است [که] از جانب ما [صورت می‌گیرد]، ما فرستنده [پیامبران] بودیم (۵) [که این] رحمتی [است] از جانب پروردگار تو، همانا او شنوای [درخواست بندگان، و] آگاه [به نیازهای ایشان] است. (۶) (سوره دخان)

□ پیامبر اکرم (ص): ماه رمضان، سرور ماه‌هاست و شب قدر، سرور شب‌ها.

□ الکافی: امام صادق (ع) هرگاه ماه رمضان وارد می‌شد، به فرزندانش چنین سفارش می‌کرد: «خود را به تلاش افکنید، که در این ماه، روزی‌ها تقسیم می‌شوند و اجل‌ها نوشته می‌شوند، و در این ماه، میهمانان خدا که به زیارت خانه‌اش می‌روند، نوشته (معین) می‌شوند و در آن، شبی است که عمل در آن بهتر از عمل در هزار ماه است.»

□ به نقل از عبد الله بن مسکان - امام صادق (ع) فرمود: «چون شب قدر شود، فرشتگان و روح و نویسندگان [اعمال]، به آسمان پایین‌تر فرود می‌آیند و آنچه را قضای الهی در آن سال است، می‌نویسند. پس خداوند، هرگاه بخواهد چیزی را پیش و پس کند، یا از چیزی بکاهد و یا بر آن بیفزاید، فرمان می‌دهد که آنچه را می‌خواهد [تغییر دهد]، محو کنند. سپس آنچه را می‌خواهد، ثبت می‌کند.» گفتم: آیا هر چیزی نزد او، به اندازه

ثبت شده در کتاب اوست؟ فرمود: «آری». گفتم: پس از آن، چه می‌شود؟ فرمود: «سبحان الله! پس از آن، خداوند متعال، هر چه را می‌خواهد پدید می‌آورد».

□ امام صادق(ع): سر سال، شب قدر است. در آن شب، آنچه از این سال تا سال آینده خواهد شد، نوشته می‌شود.

□ امام صادق(ع): [امام] سجّاد(ع) می‌گفت: «ما آن را در شب قدر نازل کردیم». خداوند، راست فرمود.

خداوند، این آیه را در شب قدر فرو فرستاد که: «تو چه دانی که شب قدر چیست؟» پیامبر خدا عرض کرد:

نمی‌دانم. خداوند فرمود: «شب قدر، بهتر از هزار ماه است» که در آن‌ها شب قدر نباشد. خداوند به پیامبر

فرمود: آیا می‌دانی که چرا آن شب، بهتر از هزار شب است؟ عرض کرد: نه. فرمود: برای آنکه «در آن شب،

فرشتگان و روح به فرمان پروردگارشان برای هر کاری فرود می‌آیند» و وقتی خداوند به چیزی اجازه دهد، به

آن راضی است. «آن شب تا دمیدن سپیده، صلح و سلام است». خداوند می‌فرماید: ای محمد! فرشتگان من و

روح من، از اولین لحظه‌ای که فرود می‌آیند، تا دمیدن سپیده، به صلح و سلام من تو را درود می‌فرستند».

□ زُراه می‌گوید: از امام باقر(ع) درباره‌ی شب قدر پرسیدم. فرمود: «شب بیست و یکم یا بیست و سوم است».

گفتم: مگر نه اینکه شب قدر، یک شب است؟ فرمود: «آری». گفتم: پس، آن را به من خبر بده. فرمود: «چه

عیبی دارد که در دو شب، کار خیر انجام دهی؟!».

□ علی بن ابی حمزه ثمالی می‌گوید: نزد امام صادق(ع) بودم. ابو بصیر به امام(ع) گفت: فدایت شوم! شبی که

در آن شب، امید [به آمرزش] می‌رود، کدام است؟ فرمود: «در شب بیست و یکم، یا بیست و سوم [، چنین

است]». گفت: اگر نتوانستم هر دو شب را بیدار بمانم؟ فرمود: «در مورد آنچه می‌جویی، دو شب، بسیار آسان

است». گفتم: گاهی هلال را پیش خودمان می‌بینیم. کسی هم از سرزمین دیگر می‌آید و خلاف آن را می‌گوید؟

فرمود: «در مورد آن شبی که می‌جویی، چهار شب، بسیار آسان است» [...].

□ به امیر مؤمنان(ع) گفتند: ما را از شب قدر آگاه کن. فرمود: «[...] شک ندارم که خداوند به خاطر کمک کردن

و مهلت دادن به شما آن را از شما می‌پوشاند؛ چون اگر آن را به شما اعلام می‌کرد، در همان شب، عمل

می‌کردید و در غیر آن شب، عبادت را ترک می‌کردید، و امید آن دارم که اگر خدا بخواهد، شب قدر را به خطا

نگیرید».

□ نقل شده که امام سجّاد(ع)، هرگاه ماه رمضان فرا می‌رسید، هر روز، یک درهم صدقه می‌داد و می‌فرمود: «شاید

شب قدر را دریابم».

□ امام باقر(ع): پیامبر(ص)، چون از عرفات برگشت و به من رفت، وارد مسجد شد. مردم، گرد او جمع شدند و از شب قدر می پرسیدند. پیامبر(ص) به سخن ایستاد و پس از ثنای الهی چنین فرمود: «اما بعد، شما مرا از شب قدر پرسیدید، بیان نکردن آن برای این نبود که نسبت به آن عالم نبودم. بدانید - ای مردم - هر کس ماه رمضان بر او وارد شود و او صحیح و سالم باشد، پس، روزش را روزه بدارد و بخشی از شب آن را به عبادت برخیزد و مواظب نمازش باشد و در گرمای آن به نماز جمعه اش برود و سحرگاه به نماز عیدش برود، به یقین، شب قدر را دریافته و به پاداش پروردگار، دست یافته است».

□ پیامبر خدا(ص) فرمود: «هر کس شب قدر را از روی ایمان و برای پاداش الهی به عبادت بایستد، گناهان گذشته اش آمرزیده می شود». پیامبر خدا(ص)، آن را زنده می داشت و الزام نمی کرد آن را [که دیگران هم بیدار بمانند].

□ پیامبر اکرم(ص): موسی گفت: خدایا! نزدیکی به تو را می خواهم. فرمود: «نزدیکی به من، برای کسی است که شب قدر را بیدار می ماند». گفت: خدایا! رحمت تو را می خواهم. فرمود: «رحمت من، برای کسی است که در شب قدر بر بینوایان رحمت آورد». گفت: خدایا! عبور از صراط را می خواهم. فرمود: «آن، برای کسی است که در شب قدر، صدقه ای بدهد». گفت: خدایا! درختان و میوه های بهشتی می خواهم. فرمود: «آن، برای کسی است که در شب قدر، تسیح گوید». گفت: خدایا! رهایی از آتش را می خواهم. فرمود: «آن، برای کسی است که در شب قدر، آمرزش بخواهد و استغفار کند». گفت: خدایا! خرسندی تو را می خواهم. فرمود: «خرسندی من، برای کسی است که در شب قدر، دو رکعت نماز بگذارد».

□ امام صادق(ع): صبح روز شب قدر، مثل شب قدر است. پس، عمل و تلاش کن.

دعا برای دورافتادگان از رحمت

مرحوم سید ابن طاووس رحمه الله علیه گوید: شی ارجمند از ماه رمضان، پس از گذشت مدتی از تألیف این کتاب (الإقبال)، در سحرگاه، مشغول دعا بودم، برای کسی که لازم و نیکوست که پیش از همه، دعا برای او انجام گیرد، و برای خودم، و برای هر که شایسته است که دعایش کنم.

به خاطرم گذشت که ابتدا سزاوار است به آنان دعا کنم که منکر خدایند و نعمت های او را ناسپاسی می کنند و حرمت او را سبک می شمارند و حکم او را در باره ی بندگان و مخلوقاتش عوض می کنند؛ دعا کنم که خداوند از

این گمراهی، هدایتشان کند؛ چرا که جنایت آنان بر ساحت ربوبی خدا و حکمت الهی و جلالت نبوی، سخت‌تر از جنایت عارفان به خدا و پیامبر (ص) است. بزرگداشت و تکریم جلالت خداوند و بزرگداشت پیامبر خدا (ص) و حق هدایت پیامبر (ص) با سخنان و رفتار خویش، ایجاب می‌کند که ابتدا برای هدایت کسی دعا شود که ضررش بزرگ‌تر و خطرش شدیدتر است، که ایشان نتوانست با جهاد، آن را بزدايد و آنان را از کفر و فساد، باز دارد. می‌گویم: دعا کردم که هر گمراه از خدا، به سوی خدا هدایت شود و هر گمراه از پیامبر (ص)، به سوی او بازگردد و هر گمراه از حق، حق را بپذیرد و بر آن تکیه کند. سپس برای اهل توفیق و پیروان حق، دعا کردم که توفیقشان بپاید و حق جویی‌شان افزون شود. نیز برای خودم و کسانی که کارشان به من مربوط است، بر اساس امیدی که داشتم و به ترتیبی که به خدا و به خواسته‌ی پیامبرش (ص) نزدیک‌تر باشد، دعا کردم و مهم‌ترین حاجت‌ها را طبق امیدی که داشتم به اجابت نزدیک‌تر است، مقدم داشتم.

آیا نمی‌بینی که قرآن مقدس، وساطت ابراهیم (ع) برای ناسپاسان را بیان کرده است؟ خداوند می‌فرماید: «يَجِدِلُنَا فِي قَوْمٍ لُوطٍ * إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّهٌ مُنِيبٌ؛ درباره‌ی قوم لوط با ما مجادله می‌کند * همانا ابراهیم، بردبار و نرم دل و بازگشت‌کننده / به سوی خدا / است». خداوند، بردباری و شفاعت و مجادله وی را درباره‌ی قوم لوط، که کفر (ناسپاسی) آنان به آن جا رسیده بود که کيفرشان زود فرارسید، ستوده است. آیا ندیده‌ای که در میان روایات مربوط به پیامبر (ص) که پیشوای اهل جلالت است، چنین آمده که هرگاه قوم کافر، ایشان را آزار می‌داد و آزار را به نهایت می‌رساند، پیامبر (ص) می‌گفت: «خدایا! قوم مرا ببخشای. آنان نادان‌اند»؟ آیا حدیث عیسی (ع) را ندیده‌ای که: «همچون خورشید باش که بر نیک و بد، یکسان می‌تابد»؟ و سخن پیامبرمان را ندیده‌ای که: «نیکی را هم به اهلش و هم به نااهل انجام بده؛ اگر او اهل خیر نیست، تو اهل خیر باش»؟

این آیه شریف، مقام آن‌ها که به بدکاران نیکی می‌کنند را برتر می‌داند: «لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقْتُلُواكُمْ فِي الدِّينِ وَ لَمْ يَخْرُجُواكُم مِّن دِينِكُمْ أَنْ تَبْرؤَهُمْ وَ تُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ؛ خداوند شما را نهی نمی‌کند از این که به آنان بر سر دین با شما نجنجیدند و شما را از سرزمین خودتان بیرون نکردند، نیکی و عدل و داد کنید. همانا خداوند، دادگران را دوست می‌دارد»^۱ و همین بس که محمد (ص)، به عنوان «رحمت برای جهانیان» برانگیخته شده است.

(برگرفته از کتاب «ماه خدا»، انتشارات دارالحدیث)

^۱ سوره‌ی ممتحنه، آیه ۸

درود بر تو ای ماه خدا

(وداع با ماه رمضان)

□ به نقل از جابر بن عبدالله انصاری: در آخرین جمعه‌ی ماه رمضان، خدمت پیامبر خدا(ص) رسیدم. چون مرا دید، به من فرمود: «ای جابر! این آخرین جمعه‌ی ماه رمضان است. با آن خداحافظی کن و بگو: خداوندا! آن را آخرین روزه‌داری ما در این ماه قرار مده، و اگر چنین قرار دادی، مرا آمرزیده قرار بده و محروم مگردان! هر کس چنین بگوید، به یکی از دو نیکی می‌رسد: یا به ماه رمضان آینده می‌رسد، یا به آمرزش و رحمت خدا نایل می‌شود».

□ امام صادق(ع): هر کس در شب آخر ماه رمضان، با آن وداع کند و بگوید: «خداوندا! این ماه را آخرین روزه‌داری من در ماه رمضان قرار مده! پناه به تو می‌برم از اینکه سپیده این شب بدمد، مگر آنکه مرا آمرزیده باشی»، خداوند متعال پیش از صبح، او را می‌آمرزد و توفیق توبه به درگاهش به او روزی می‌کند.

نیایش امام سجاد در وداع با ماه رمضان

خدایا، ای آن که در برابر آنچه می‌دهی، پاداش نمی‌خواهی.

ای آن که از بخشش خود پشیمان نمی‌شوی.

ای آن که پاداش بنده‌ات را نه هم وزن آنچه کرده، بلکه افزون‌تر می‌دهی.

تو بی‌استحقاق ما نعمت می‌دهی، و از روی تفضّل گناه را می‌آمرزی.

عذاب تو عین عدالت است، و حکم تو خیر و صلاح ما.

اگر عطا کنی، آن را به منتّ نیامیزی، و اگر منع کنی، از روی ستم نباشد.

به هر کس که سپاست گوید، جزا می‌بخشی، حال آنکه تو خود سپاس گفتن را به او الهام کرده‌ای،

و به هر کس که تو را ستایش کند، پاداش می‌دهی، حال آنکه تو خود به او ستایش‌گری آموخته‌ای.

بر گناه کسی پرده می افکنی که اگر می خواستی رسوایش می کردی و به کسی نعمت می دهی که اگر می خواستی او را نعمت می دادی، و آن دو یکی سزاوار رسوایی و دیگری سزاوار منع تو بود، ولی تو کارهای خود را بر تفضل بنا نهاده ای و قدرتت را در سیر آمرزش گناه جاری ساخته ای.

با هر کس که نافرمانی ات کرده بردبارانه رفتار می کنی، و آن را که خواسته بر خود ستم ورزد، مهلت می دهی. آری، تو با ایشان مدارا می کنی تا وقتی که به سوی تو برگردند، و عذابشان را به تأخیر می اندازی تا وقتی که توبه کنند، تا آن کسی که هلاک می شود، بی رضای تو در ورطه ی نابودی نیفتد، و آن که تیره بخت می گردد، به نعمت تو تیره بختی نیابد مگر پس از آنکه دیگری عذری نبیند و حجت بر وی تمام شود. این همه، از لطف و کرم توست ای خدای بخشنده، و بهره ای از مهربانی و عطوفت توست که ما را نصیب گردیده، ای خداوند پُر شکیب.

تویی که برای بندگان دری به سوی آمرزش خود گشوده ای و آن را «توبه» نامیده ای، و برای رسیدن به این در، از وحی خویش راهنمایی قرار داده ای تا آن را گم نکنند. ای آن که نامت بلند و جاوید است، خود فرمودی: «خالصانه به سوی خدا باز گردید؛ باشد که پروردگارتان گناهان شما را بیامرزد و شما را به باغ هایی وارد کند که از زیر درختان آن جویباران جاری است. آن روز که خدا پیامبر (ص) و کسانی را که با او به اسلام گرویده اند، خوار و درمانده نمی گرداند. نورشان پیشاپیش و از سمت راستشان در حرکت است. می گویند: ای پروردگار ما، نورمان را به کمال رسان و ما را ببخشای، که تو بر هر کار توانایی.» [تحریم، ۸] اینک آن کس که از داخل شدن به منزلگاه توبه، پس از گشایش در و بودن راهنما، غفلت نماید، چه بهانه ای تواند داشت؟

تویی که در معامله با بندگان، به سود آنان بر قیمت می افزایی، و می خواهی که در این تجارت سود بسیار برند، و با فرود آمدن به درگاه تورستگاری و فزونی یابند. ای آن که نامت بلند و جاوید است، خود فرمودی: «هر کس کاری نیک کند، ده برابر پاداش یابد، و هر کس کاری بد مرتکب شود، جز همانند آن کیفر نبیند.» [انعام، ۱۶۰] و فرمودی: «کار آنان که دارایی خود را در راه خدا انفاق می کنند، به کار دانه ای ماند که هفت خوشه برویاند و در هر خوشه صد دانه باشد. و خدا این شماره را برای هر کس که بخواهد، چند برابر می افزاید.» [بقره، ۲۶۱] و فرمودی: «کیست آن که خدا را قرضی نیکو دهد تا آن را برای او به چندین برابر افزون کند.» [بقره، ۲۵۴] و همانند این آیات که در قرآن در باب افزایش حسنات نازل کرده ای.

تویی که به سخن خود که از عالم غیب فرستادی و با ترغیب بندگان به آنچه سودشان در آن است، آنان را به چیزهایی راه نمودی که اگر پنهان کرده بودی، چشم‌هاشان نمی‌دید و گوش‌هاشان صدای آن را نمی‌شنید و اندیشه‌هاشان بدان راه نمی‌یافت. از این رو، فرمودی: «به یاد من باشید تا به یاد شما باشم، و سپاس من گویند و مرا ناسپاسی مکنید.» [بقره، ۱۵۲] و فرمودی: «اگر سپاس من گویند، شما را نعمت بیفزایم، و اگر کفران نعمت کنید، بی‌شک عذاب من سخت است.» [ابراهیم، ۷]

و فرمودی: «بخوانید مرا تا شما را اجابت کنم. آنان که از بندگی من تکبر می‌ورزند، زود باشد که با ذلت و خواری به دوزخ درآیند.» [غافر، ۶۰] پس دعا به درگاه خود را عبادت خواندی و ترک آن را سرکشی، و تهدید کردی که ترک آن سبب داخل شدن به دوزخ است در عین خواری و ذلت.

بدین سبب، تو را با انعام و بخشش به یاد آوردند، و با فضل و احسانت سپاس گفتند، و به فرمانت تو را خواندند، و در راه تو صدقه دادند تا از تو افزونی نعمت خواهند، و بدین وسیله، از خشم تو رهایی جستند و به خوشنودی‌ات رستگار شدند.

اگر یکی از آفریدگان تو دیگری را به چیزی راه می‌نمود که تو بندگان را به آن دلالت کرده‌ای، او را به نیکوکاری و نعمت‌دهی وصف می‌کردند و به هر زبانی می‌ستودند. پس حمد و ستایش برای توسل تا آن جا که راهی به سپاس تو یافت شود و تا آن زمان که لفظی که با آن ستایش تو کنند و معنایی که با آن حمد تو گویند، باقی باشد.

ای آن که با احسان و بخشش خود بندگان را به حمد و ثنای خود فراخواندی و ایشان را در میان نعمت‌ها و عطایا فرو پوشانندی، چه آشکار است نعمت‌های تو در زندگی ما، و چه بسیار و گسترده است بخشش تو در حق ما، و نیکی تو که آن را ویژه‌ی ما گردانده‌ای.

تو ما را به آیین برگزیده‌ات و دین پسندیده‌ات و راه آسانت هدایت کردی، و شیوه‌ی تقرب جستن به خود و رسیدن به کرامت خود را به ما شناساندی.

خدایا، تو ماه رمضان را از گزیده‌ترین وظایف و ویژه‌ترین واجبات خود قرار دادی؛ ماهی که آن را در میان ماه‌های دیگر ممتاز ساخته‌ای، و از میان همه‌ی زمان‌ها و روزگاران آن را برگزیده‌ای، و بر همه‌ی اوقات سال برتری‌اش داده‌ای؛ زیرا قرآن و نور را در آن فرو فرستاده‌ای، و ایمان بندگان را به کمال رسانده‌ای، و روزه را در آن واجب

نموده‌ای، و مردم را به شب زنده‌داری در این ماه راغب فرموده‌ای، و شب قدر را، که از هزار ماه بهتر است، بزرگ و گرامی داشته‌ای.

با ماه رمضان، ما را بر امت‌های دیگر برتری دادی، و با فضیلت این ماه ما را برای سبقت جُستن از ملت‌های دیگر اختیار کردی. پس به فرمان تو روزهایش را روزه داشتیم و به یاری تو شب‌هایش را به عبادت برخاستیم؛ در حالی که با این روزه و شب زنده‌داری، خود را در معرض رحمتی نهادیم که بر ما عرضه داشته بودی، و آن را وسیله‌ی رسیدن به ثوابت قرار دادیم. بر عطای آنچه از تو خواهند، قدرت داری، و آنچه از فضل تو طلب کنند، می‌بخشی، و به آن کس که قرب تو جوید، نزدیکی.

این ماه مبارک، در میان ما به شایستگی زیست، و به نیکی همنشین ما گردید، و گران‌مایه‌ترین سودهای اهل جهان را به ما بخشید. سپس چون زمانش به انجام رسید و مدتش به سرآمد و شمار روزهایش پایان گرفت، از ما جدا شد.

اینک او را بدرود می‌گوییم؛ همچون بدرود گفتن کسی که فراقش بر ما دشوار است و رفتنش ما را دچار اندوه و وحشت می‌کند و عهدی نگه‌داشته‌ی و حرمتی رعایت‌کردنی و حقی‌گزاردنی از وی را بر ما لازم می‌گرداند. پس می‌گوییم: سلام بر تو ای بزرگ‌ترین ماه خدا، و ای عید دوستان خدا.

سلام بر تو ای گرامی‌ترین اوقاتی که همنشین ما بودی، و ای بهترین ماه در همه‌ی روزها و ساعت‌ها.

سلام بر تو ای ماهی که در آن آرزوها در دسترس آیند و بسی کارهای نیک انجام شود.

سلام بر تو ای همنشین که تا هستی پُر قدر و منزلتی، و چون از ما جدا شوی، فراق تو دردناک است. ای مایه‌ی امید که دوری‌ات برای ما سخت و رنج‌افزاست.

سلام بر تو ای همدمی که چون آمدی، بر دل ما آرامش آوردی و شادمان کردی، و چون سپری شدی، ما را در وحشتِ تنهایی گذاشتی و درد فراق افزودی.

سلام بر تو ای همسایه‌ای که در مجاورت تو دل‌ها نرم و رقیق شوند و گناهان رو به کاستی روند.

سلام بر تو ای مددکاری که ما را در مقابله با شیطان یار بودی، و ای رفیقی که راه‌های نیکی کردن را پیش پای ما هموار نمودی.

سلام بر تو، که تا هستی، چه بسیار کسانی را خدا از آتش می‌رهاند، و چه بسیار کسانی که حرمت تو را نگه می‌دارند و بخت نیک می‌یابند.

سلام بر تو، که چه بسیار گناهان ما را نابود کردی، و چه بسا عیب‌های گوناگون را پرده پوشیدی. سلام بر تو، که بر گناهکاران چه طولانی بودی، و چه پُر شکوه بودی در دل‌های مؤمنان.

سلام بر تو ای ماهی که روزهای دیگر سال با تو رقابت و همچشمی نتوانند.

سلام بر تو ای ماهی که وجودت مایه‌ی سلامت ما از هر گزند و آفت بود.

سلام بر تو که از هم‌نشینی‌ات کراهت نداشتیم و با تو بودن، برای ما ناپسند نمی‌آمد.

سلام بر تو که با برکت بسیار به ما روی آوردی و ما را از چرک‌های گناه شستشو دادی.

سلام بر تو که از سَرِ بیزاری بدرودت نگوییم، و از سَرِ ملال و خستگی روزها را ترک نکنیم.

سلام بر تو که پیش از آمدنت در آرزوی تو بودیم، و پیش از رفتنت، به اندوه جدایی دچار شدیم.

سلام بر تو که چه بسیار بدی‌ها به یمن تو از ما بگردید، و چه بسیار خوبی‌ها به سوی ما روان گردید.

سلام بر تو و آن شب قدری که بهتر از هزار ماه است.

سلام بر تو که دیروز چون با ما بودی، به سختی دل‌بسته‌ات بودیم، و فردا که از میان ما خواهی رفت، از جان و دل آرزومند آمدنت هستیم.

سلام بر تو و فضیلت تو که اینک از آن محروم مانده‌ایم. سلام بر آن برکت‌های گذشته‌ات که از ما گرفته شده است.

خدایا، ما مدتی را در این ماه به سر بردیم؛ ماهی که ما را بدان شرافت بخشیدی، و به احسان خویش ما را شایسته‌ی آن گردانیدی؛ در حالی که مردم بدکردار تیره بخت، قدر آن را نشناختند و به سبب شور بختی خویش از فضل آن محروم شدند.

تو ما را به شناخت این ماه توفیق و برتری عنایت کردی، و به شیوه‌ی برخوردارگی از آن راه نمودی. توفیقمان دادی که روزهایش را روزه بداریم و شب‌هایش را با عبادت به صبح آوریم؛ اگر چه کوتاهی کردیم و از حق بسیار آن، اندکی را به جای آوردیم.

خدایا، ستایش برای توست؛ ستایشی از سرِ اعتراف به بدکاری و اقرار به سستی و کوتاهی. برای رضای توست که از صمیم دل پشیمانیم، و با زبان خود، از سرِ صدق پوزش طلبانیم. پس در برابر آن کوتاهی‌ای که در این ماه در عبادت تو بدان دچار شده‌ایم، ما را پاداش ده تا با آن خیری را دریابیم که دلخواه ما بوده است، و اندوخته‌های گوناگون را که آرزو داشته‌ایم، در عوض بستانیم.

عذر ما را بپذیر که در این ماه در ادای حقِّ تو کوتاهی کردیم، و عمر ما را به ماه رمضان آینده برسان، و چون ما را به آن رسانیدی، کمک کن تا به عبادتی نایل شویم که تو را سزاست، و طاعتی را بر پا داریم که در خور این ماه است، و ما را پیوسته به کارهای نیکی موقت ساز که حقِّ تو را در این دو ماه، این رمضان و رمضانِ دیگر، از ماه‌های عمرمان، تدارک نماید.

خدایا، اگر در این ماه گرد گناهی کوچک یا بزرگ گردیده‌ایم، یا آن را مرتکب شده‌ایم، یا به عمد خطایی کرده‌ایم، یا از روی فراموشی بر خود ستمی روا داشته‌ایم، و یا حرمت دیگری را نپاییده‌ایم، بر محمد و خاندانش درود فرست و بر گناهان ما پرده بپوشان، و به بخشایش خویش از ما درگذر، و ما را پیش چشم سرزنش‌کنندگان قرار مده، و زبان طعنه‌زنان را بر ما دراز مکن، و با مهربانی بی‌پایان و فضل کاستی نپذیر خود ما را به کاری وادار که آنچه را در این ماه از ما نمی‌پسندیدی، فرو ریزد و بپوشاند.

خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و اندوه فراوان ما را در فراق این ماه پاداش نیکو عطا کن، و روز عید و روزه گشودن ما را مبارک ساز، و آن را از بهترین روزهایی قرار ده که بر ما گذشته و آمرزش تو را به سوی ما آورده و گناهانمان را زدوده است، و گناهان پنهان و آشکار ما را ببخشای.

خدایا، اکنون که این ماه به پایان رسید و جامه‌ی زمان را به دور افکنند، تو نیز جامه‌ی گناهان را از ما درآور و به دور افکن، و با رفتنش، بدی‌های ما را ببر، و ما را به سبب آن، از نیک‌بخت‌ترین روزه‌داران و پر نصیب‌ترین و بهره‌مندترین آنان قرار ده.

خدایا، اگر کسی از روزه‌داران، چنان که باید، حق این ماه و حرمتش را، پاس داشته، و به احکام آن عمل کرده، و از گناهان دوری ورزیده، یا به وسیله‌ای به تو تقرّب جسته که خشنودی و رحمت را برای او در پی داشته است، همانند آنچه به او می‌بخشی، از خوان بی‌نیازی‌ات به ما نیز ببخش، و چندین برابر آن را از فضل خود به ما ارزانی کن، که

فضلِ تو کاستی نمی‌گیرد و گنجینه‌های تو نقصان نمی‌پذیرد، بلکه پیوسته در حال فزونی است، و معادن احسان تو نابود نمی‌گردد، و بخشش بی‌زحمت و آماده، بخششِ توست.

خدایا، بر محمد و خاندانش درود فرست و برای ما ثوابی قرار ده؛ مانند ثواب کسی که این ماه را تا روز رستاخیز روزه داشته و در کار عبادت تو بسیار کوشیده است.

خدایا، ما در این روزِ فطر که آن را برای مؤمنان روز عید و شادی، و برای دینداران هنگامه‌ی اجتماع و همکاری قرار داده‌ای، از هر گناهی که مرتکب شده‌ایم، و هر کار زشتی که پیش از این کرده‌ایم، و هر اندیشه‌ی بد که در دل خود نهان داشته‌ایم، دست بر می‌داریم و به سوی تو می‌آییم؛ همچون کسی که دیگر خیال بازگشت به گناه را ندارد و دیگر مرتکب هیچ گناهی نخواهد شد؛ خالصانه و بدون ذره‌ای شک و تردید. پس بازگشتِ ما را آغوش گشای و از ما خشنود باش، و ما را بر ترک گناه استوار بدار.

خدایا، ما را از عذاب آتش دوزخ بترسان و به ثوابی که وعده فرموده‌ای مشتاق گردان، تا دریابیم لذت آنچه را از تو می‌خواهیم، و اندوه آنچه را از آن به تو پناه آورده‌ایم،

و ما را در زمره‌ی کسانی درآور که به تو روی آورده‌اند و تو محبت خود را نصیب‌شان کرده‌ای و بازگشت آنان را به طاعت خود پذیرفته‌ای، ای دادگترین دادگران.

خدایا، از گناه پدران و مادران ما، و از گناه همکیشان ما درگذر؛ چه آنان که از این جهان رخت بر بسته‌اند و چه آنان که تا هنگامه‌ی قیامت به دنیا می‌آیند.

خدایا، بر محمد، پیامبر ما، و خاندانش درود فرست، همچنان که بر فرشتگان مقرب خود درود می‌فرستی. بر او و خاندانش درود فرست، آن گونه که بر پیامبران مُرسَل خود درود می‌فرستی. بر او و خاندانش درود فرست، آن سان که بر بندگان شایسته‌ی خود درود می‌فرستی، و برتر از همه‌ی این‌ها، ای پروردگار هستی‌ها به ایشان درود فرست؛ درودی که فضل و برکت آن به ما نیز رسد، و بهره‌ی آن نصیب ما نیز گردد، و دعای ما با آن مستجاب شود. تو بزرگوارتر کسی هستی که همه رو به سوی او می‌آورند، و کارسازتر کسی که بر او توکل می‌کنند، و بخشنده‌تر کسی که از فضل او بخشش می‌خواهند، که تو بر هر کار توانایی.

(دعای چهل و پنجم صحیفه سجاده)

دعای امام صادق (ع) در وداع با ماه رمضان

[...] خداوند! تو را می‌خوانم، به رحمت و احسانت، به گذشت و نعمت‌هایت، به شکوه و احسانِ دیرین و نعمت‌بخشی‌ات، که این ماه را آخرین ماه رمضانِ ما قرار ندهی، تا این که سال آینده‌ی ما را در بهترین حالت به آن برسانی و هلال آن را به ما بشناسانی، همراه با آنان که به آن می‌نگرند و آن را می‌شناسند، همراه با بهترین عافیت و برترین نعمت و گسترده‌ترین رحمت و سرشارترین قسمت. خداوند، ای پروردگاری که مرا جز تو پروردگاری نیست! این وداع، وداع آخرین و آخرین دیدار من [با ماه رمضان] نباشد، تا این که سال آینده آن را در کامل‌ترین نعمت‌ها و برترین امیدها به من بنمایانی، در حالی که من بهترین وفادار به تو باشم! همانا تو شنونده دعایی.

[...] خداوند! من از تو می‌خواهم، و بندگان از کسی به بزرگواری و بخشش تو نخواستند؛ و به سوی تو راغبم، و [بندگان] به کسی چون تو رغبت نیافته‌اند. تو جای درخواستِ درخواست‌کنندگان و نهایت شوق خواستارانی. از تو می‌خواهم، به همه بزرگ‌ترین و برترین و کام‌رواترین خواسته‌هایی که سزاوار است بندگان تو را به آن‌ها بخوانند، ای خداوند، ای بخشاینده، ای مهربان! و [تو را می‌خوانم،] به نام‌هایت، آنچه را می‌دانم و آنچه را نمی‌دانم، و به بهترین نام‌هایت و والاترین مثل‌هایت و به نعمت بی‌شمارت و به گرامی‌ترین نام‌ها در پیش تو و محبوب‌ترین و گرامی‌ترین و بلندمرتبه‌ترین نام‌هایت نزد تو و به آنچه وسیله‌سازترین و ثواب‌آورترین و زود اجابت‌کننده‌ترین نام‌ها نزد توست؛ و [تو را می‌خوانم،] به آن نام نهفته پنهان، زنده بر پا، بزرگ‌تر و بالاتر، آن که دوستش داری و به آن عشق می‌ورزی و به آن خرسندی، از سوی هر که تو را بدان نام خواند، که دعایش را مستجاب می‌کنی، و بر توست که خواهان درگاهت را ناکام نگذاری.

سیدابن طاووس گوید: بدان که تو در بعضی از این وداع‌ها می‌گویی که فراق و فقدان ماه رمضان، تو را محزون ساخته و رفتن فضیلت و عطایای آن از دستت، ناراحت کرده است. پس بنگر [و اندیشه و نیت را اصلاح کن] تا آخرین روز ماه رمضان را با گفتار دروغ و کار ناقص به پایان نبری.

(برگرفته از کتاب «ماه خدا»، انتشارات دارالحدیث)

آغاز حیاتی تازه

(درباره شب و روز عید فطر)

- ❑ پیامبر اکرم (ص): خداوند در چهار شب، پیوسته خیر فرو می‌ریزد: شب عید قربان و شب عید فطر [...]
- ❑ امام علی (ع): اگر بتوانی شب عید فطر و شب عید قربان [...] را مراقبت کنی، چنان کن و در این شب‌ها دعا و نماز و قرآن، بسیار بخوان.
- ❑ امام رضا (ع): امیر مؤمنان (ع) سه شب را نمی‌خواهید: شب بیست و سوم ماه رمضان، شب عید فطر و شب نیمه شعبان».
- ❑ امام حسن مجتبی (ع) در روز عید فطری به مردمی نگاه کرد که به بازی و خنده مشغول بودند. رو به اصحاب خود کرده، فرمود: خدای متعال، ماه رمضان را به عنوان میدانی برای مسابقه‌ی آفریدگانش آفرید تا به وسیله فرمانبرداری از خدا، به سوی رضای الهی سبقت بگیرند. گروهی پیش افتاده و برنده شدند و گروهی هم عقب مانده و محروم گشتند.
- پس شگفت از خنده‌کننده‌ی بازیگر است در روزی که نیکوکاران پاداش می‌یابند و کوتاهی‌کنندگان، ناکام می‌شوند. به خدا سوگند، اگر پرده کنار رود [آشکار می‌شود که]، نیکوکار سرگرم نیکوکاری خود است و بدکار، گرفتار بدکاری خویش!
- ❑ امام صادق (ع): نماز عید در روز فطر، آن است که (با آبِ رود)، غسل شود. اگر رودی نبود، خودت با فروتنی، آب فراهم کن و غسل کردنت، زیر سایه یا زیر سقف باشد و تا می‌توانی، پوشیده باش. و چون خواستی چنین کنی، بگو: «خداوندا! از روی ایمان به تو و باور به کتابت و پیروی از سنت پیامبرت محمد (ص)». سپس «بسم الله» بگو و غسل کن و چون از غسل فارغ شدی، بگو: «خداوندا! این را کفاره گناهانم قرار بده و آیینم را پاک گردان. خداوندا! آلودگی را از من ببر».
- ❑ امام صادق (ع): کسی که برای نماز عید بیرون می‌رود، سزاوار است بهترین جامه‌هایش را بپوشد و خود را با بهترین عطر، خوشبو سازد». و درباره‌ی آیه «ای فرزندان آدم! زینت خود را در هر سجده‌گاه با خود بردارید و بخورید و بنوشید و اسراف نکنید، که او اسرافکاران را دوست نمی‌دارد» فرمود: این، در روز عید فطر و عید قربان و جمعه است.

❑ امام علی(ع) روز عید فطر، پیش از آنکه به مصلاً برود، چیزی می خورد و روز عید قربان، چیزی نمی خورد تا آنکه قربانی کند.

❑ نکته: سید ابن طاووس رحمه الله گوید: باید نیت روزه دار در خوردن روز عید، فرمانبرداری از امر خداوند متعال باشد تا در خوردن خود نیز، مثل روزه گرفتنش، در حال عبادت و سعادت باشد.^۱ (ماه خدا، ص ۹۴۵)

❑ کتاب من لایحضره الفقیه: از امام صادق(ع) درباره ی آیه: «رستگار آن کس که پاک گردانید» [سوره اعلی، آیه ۱۴] پرسیدند. فرمود: «کسی که فطریه را بپردازد». گفتند: «و نام پروردگارش را یاد کرد و نماز گزارد»؟ [سوره اعلی، آیه ۱۵] فرمود: «به صحرا رفت و نماز گزارد».

❑ امام صادق(ع): از کمال روزه، پرداخت زکات (یعنی فطریه) است، همان گونه که صلوات بر پیامبر(ص) از کمال نماز است؛ چرا که هر کس روزه بدارد، اما زکات نپردازد، اگر به عمد ترک کرده باشد، برای او روزه ای نیست، و نیز کسی که صلوات بر پیامبر(ص) را ترک کند، نمازی برای او نیست. خدای متعال، پیش از نماز، زکات را گفته است؛ فرموده است: «رستگار آن کس که پاک گردانید* و نام پروردگارش را یاد کرد و نماز گزارد» [سوره اعلی، آیات ۱۴ و ۱۵]

❑ پیامبر خدا زکات فطره رمضان را بر مردم واجب کرد؛ بر هر آزاد یا برده، مرد یا زن مسلمان.

❑ پیامبر اکرم(ص): [هر کس به اندازه ی تعیین شده باید فطریه بدهد؛] اما توانگرتان؛ خداوند او را پاک می سازد و اما نیازمندتان؛ بیش از آنچه می دهد، به او برگردانده می شود.

❑ امام صادق(ع) فرمود: «هر کس روزه داری خود را با سخن شایسته یا کار شایسته به پایان برسانی، خداوند روزه او را قبول می کند». گفتند: ای پسر پیامبر خدا! سخن شایسته چیست؟ فرمود: «شهادت دادن به این که جز خداوند، معبودی نیست؛ و کار شایسته، پرداخت زکات فطره است».

❑ امام باقر(ع): روز عید فطر و عید قربان و روز جمعه، چون آماده بیرون رفتن شدی، این دعا را بخوان: «خداوندا! هر کس که آماده و مهیا شود و به امید عطا و بخشش و جایزه و احسان آفریده ای، ساز و برگ رفتن به حضور او فراهم سازد، پس - ای سرور من - باریابی و آمادگی و تهیه ی ساز و برگ و آماده شدن من، به درگاه توست و به امید بخشش و جایزه ها و احسان های تو. پس امروز ناامیدم مکن! ای آن که هیچ نیازمندی از

^۱ پیامبر اکرم(ص) به ابوذر فرمود: باید تو را در هر کار نیتی نیکو باشد حتی در خوابیدن و خوردن.

درگاهش محروم نمی‌شود و هیچ برخورداری، از او نمی‌کاهد! من امروز کار شایسته‌ای به درگاهت نیاورده‌ام و به شفاعت آفریده‌ای هم امید نیسته‌ام؛ لیکن با اعتراف به ستم و بدی، به درگاهت آمده‌ام. نه دلیلی دارم و نه عذری. پروردگارا! از تو می‌خواهم که خواسته‌ام را بدهی و مرا با درخواستی برآورده برگردانی و مرا ناامید و بی‌بهره برنگردانی! ای بزرگ، ای بزرگ، ای بزرگ! برای خواسته بزرگ به تو امیدوارم. ای بزرگ! از تو می‌خواهم که گناه بزرگ مرا ببخشایی. معبودی جز تو نیست. خداوند! بر محمد (ص) و خاندان محمد (ص) درود فرست و نیکی امروز را که شرافت و عظمتش بخشیده‌ای، روزی‌ام کن و در این روز، مرا از همه‌ی گناهان و لغزش‌هایم بشوی و از احسان خود بر من بیفزای! همانا تویی تو بسیار بخشنده».

□ پیامبر خدا (ص) برای نماز عید، پیاده بیرون می‌رفت و پیاده برمی‌گشت.

□ به نقل از ابو محمد هارون بن موسی: به امام رضا (ع) عرض کردم: سرورم! ما روایت می‌کنیم که پیامبر (ص) وقتی از راهی می‌رفت، از همان‌راه بر نمی‌گشت؛ بلکه از راه دیگری می‌آمد. فرمود: «پیامبر خدا چنین می‌کرد. من نیز چنین می‌کنم. پدرم (ع) نیز چنین می‌کرد. تو نیز چنین کن که روزی تو را افزون می‌کند. پیامبر خدا (ص) می‌فرمود: این، برای بندگان، روزی آورتر است».

□ پیامبر خدا (ع) در روز عید فطر و عید قربان همراه فضل بن عباس، عبد الله، عباس، علی، جعفر، حسن، حسین، أسامة بن زید، زید بن حارثه و ایمن (پسر ام ایمن) بیرون می‌رفت، در حالی که صدایش را به تهلیل و تکبیر، بلند می‌کرد و از راه آهنگران می‌رفت تا به مصلاً می‌رسید و چون از نماز فارغ می‌شد، از مسیر کفش دوزان برمی‌گشت تا به خانه‌اش برود.

□ به نقل از عبد الرحمان بن حاطب - پیامبر خدا (ص) را دیدم که هنگام رفتن برای نماز عید، از راهی می‌رفت و از راهی دیگر برمی‌گشت.

□ پیامبر اکرم (ص): خداوند متعال در روز عید فطر و عید قربان، به زمین با عنایت می‌نگرد. پس، از خانه‌ها بیرون آید تا رحمت به شما برسد.

□ پیامبر اکرم (ص): چون روز عید فطر شود و مردم به صحرا بیرون روند، خداوند بر آنان می‌نگرد و می‌گوید: «بندگان من! برای من روزه گرفتید و برای من نماز خواندید. به خانه‌هایتان باز گردید که آمرزیده‌اید».

□ امام صادق(ع): هرگاه روز عید قصد سفر داری، اگر صبح دمید و تو در شهر بودی، بیرون مرو تا آن که در [مراسم] آن عید، حضور یابی.

□ امام صادق(ع): یک روز عید فطر یا عید قربان، به پیامبر خدا(ص) گفتند: خوب بود در مسجد خود نماز می خواندی. فرمود: «دوست دارم که به طرف آفاق آسمان بیرون آیم».

□ امام صادق(ع): سزاوار نیست که نماز عید فطر و عید قربان، در مسجد سقف دار خوانده شود و نه در خانه؛ بلکه در صحرا یا جای باز خوانده می شود.

□ امام علی(ع) روز عید فطر خطبه خواند و فرمود: «ستایش، خداوندی را که آسمانها و زمین را آفرید و تاریکیها و روشنایی را پدید آورد. سپس آنان که به پروردگارشان کفر ورزیدند، از حق روی گردان می شوند. چیزی را برای خداوند، شریک قرار نمی دهیم و جز او، سرپرستی نمی گیریم. ستایش، خداوندی را که آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است، برای اوست، و نیز ستایش در آخرت، از آن اوست و او حکیم آگاه است و آنچه را در زمین فرو می رود و آنچه را از آن برمی آید و آنچه را از آسمان فرود می آید و آنچه را در آن بالا می رود، می داند و او مهربان آمرزنده است.

چنین است پروردگار ما، که ثنای او شکوهمند است. بی پایان و بی سرانجام و بی نهایت است و معبودی جز او نیست و سرانجام، به سوی اوست. ستایش، خداوندی را که آسمان را نگه می دارد تا بر زمین نیفتد، مگر به اذن او. همانا خداوند به مردم، دلسوز و مهربان است. خداوند! با رحمت ما را بیامرز و عافیت را برای ما فراگیر ساز و با نگهداریات ما را یاری رسان و ما را از رحمت دور مگردان! همانا تو آمرزنده مهربانی. ستایش، خداوندی راست که از رحمتش مأیوس نمی شوند و از نعمتش محروم نمی گردند و از رحمتش ناامید نمی شوند و از پرستش او روی بر نمی تابند؛ آن که با کلمه اش، آسمانهای هفت گانه برپا شده و زمینهای هفت گانه قرار یافته و کوههای بزرگ، ثابت گشته و بادهای بارورکننده جاری شده و ابرها در فضای آسمان، سیر کرده و دریاها بر حدود آنها برپا شده است.

پس، خجسته است خداوند، پروردگار جهانیان، معبودی چیره و توانا که قدرت جویان، در برابرش بخوارند و متکبران، در مقابلش بی مقدارند و جهانیان، خواهی نخواهی، گردن به فرمان او نهاده اند. او را می ستاییم به آنچه خودش را ستوده و آن گونه که شایسته اوست؛ و از او یاری می طلبیم و آمرزش می خواهیم؛ و گواهی

می‌دهیم که معبودی جز خداوند نیست، [و] شریکی ندارد. آنچه را سینه‌ها پنهان می‌دارند و آنچه را دریاها می‌پوشانند و آنچه را لانه‌ها پنهان می‌کنند و آنچه را رَحِم‌ها میکاهند و می‌افزایند (زمان حمل)، می‌داند و هر چیزی نزد او به اندازه است. نه تاریکی‌ها از او پنهان است و نه چیزی از علم او پنهان. هیچ برگی نمی‌افتد، مگر این که آن را می‌داند و هیچ دانه‌ای در تاریکی‌های زمین نیست و هیچ‌تر و خشکی نیست، مگر آنکه در کتابی روشن‌تر است. و می‌داند که عمل‌کنندگان چه می‌کنند و به چه فرجامی برمی‌گردند.

از خداوند، هدایت می‌طلبیم و از گمراهی و تباهی به او پناه می‌بریم و گواهی می‌دهیم که محمد(ص)، بنده و پیامبر و فرستاده او به سوی همه‌ی مردم و امین وحی اوست. [گواهی می‌دهیم که] او رسالت پروردگارش را رساند و در راه خدا با روی گردآنان از او، نبرد کرد و او را پرستید، تا آنکه یقین (مرگ)، او را فرارسید. درود خداوند بر او و خاندانش! شما را - ای بندگان خدا - به پروا کردن از خدایی سفارش می‌کنم که هیچ یک از نعمت‌های او زوال نمی‌پذیرد و هیچ‌یک از رحمت‌های او گم نمی‌شود و بندگان از او بی‌نیاز نمی‌شوند و عمل‌ها پاداش نعمت‌های او نمی‌گردند؛ آن که به آخرت تشویق کرده و به دنیا بی‌علاقه ساخته و از نافرمانی‌ها برحذر داشته و با بقا، عزّت یافته و با عزّت و سُکوه، یکتا گشته و مرگ را فرجام آفریدگان و راه‌گذشتگان قرار داده است.

پس، مرگ بر پیشانی همه‌ی آفریده‌ها ثبت، و بر گردنشان حتمی است. [مرگ،] نه ناتوان از رسیدن به گریزنده است و نه هیچ دور و نزدیکی، از چنگش می‌رود. هر لذتی را در هم می‌ریزد و هر شادمانی‌ای را از بین می‌برد و هر نعمتی را می‌گیرد. بندگان خدا! دنیا، سرایی است که خداوند برای اهل آن، فنا را پسندیده و کوچیدن از آن را بر ایشان حتمی ساخته است. هر چه در آن است، پایان یافتنی است و هر که در پی آن است، نابودشدنی. اما با این همه، دنیا شیرین و لذیذ و جَدّاب و شاداب است؛ برای جوینده، آراسته است و به دل مشتاق، چسبیده؛ طمع‌کار، آن را نیکو می‌شمارد و ترسانِ هراسان، از آن گریزان است. رحمت خدا بر شما! از آن با بهترین توشه‌ای که نزد خود دارید، بکوچید و جز مقداری که شما را به مقصد برساند، بر نگیرید. در دنیا همچون مسافرانی باشید که در منزلگاهی فرود آمده و در اندک سایه‌ای آرمیده‌اند، سپس کوچیده و به راه خود رفته‌اند. به آنچه ثروتمندان خوش‌گذران از آن بهره‌مندند، چشم ندوزید تا در دنیا به خودتان زیان برسانید، که این، حساب شما را سبک‌تر می‌کند و برای نجات شما، نزدیک‌تر است.

هلا آگاه باشید که دنیا تغییر شکل داده و پشت کرده و در آستانه خداحافظی قرار گرفته است. آگاه باشید که آخرت نزدیک شده و روی آورده و بانگ آشنایی سر داده است. بدانید که امروز روز مسابقه و فردا روز پیشی گرفتن است. گروه این مسابقه بهشت و پایان آتش است. آیا توبه‌کننده‌ای از گناه وجود ندارد که پیش از فرا رسیدن مرگش توبه کند؟ و یا عمل‌کننده‌ای که پیش از رسیدن روز تنگ‌دستی و بدبختی‌اش عمل نماید؟

خداوند، ما و شما را از کسانی قرار دهد که از او بیم دارند و به امید پاداش اویند. آگاه باشید که امروز، روزی است که خداوند آن را عید قرار داده و شما را شایسته آن ساخته است. پس، خدا را یاد کنید تا شما را یاد کند، و او را بزرگ بشمارید و تسبیح و تمجید کنید و او را بخوانید تا پاسختان دهد، و از او آمرزشی بخواهید تا شما را بیامزد، و در پیشگاه او ناله و نیایش و توبه کنید و به سوی او باز گردید و زکات فطره خود را پردازید که سنت پیامبرتان و فریضه‌ی واجب پروردگارتان است. هر کس [باید] زکات فطره را از سوی خود و همه‌ی خانواده‌اش (مرد یا زن، کوچک یا بزرگ، آزاد یا بنده) جدا کند؛ برای هر نفر: یک صاع از جو، یا یک صاع از خرما، یا نیم صاع از گندم، از درآمد پاک خود با رضامندی.

بندگانِ خدا! یکدیگر را بر نیکی و تقوا یاری کنید و به یکدیگر مهربانی و عطف داشته باشید؛ واجبات الهی را در آنچه به شما فرمان داده است، ادا کنید (همچون: برپا داشتن نمازهای واجب، پرداختن زکات‌ها، گرفتن روزه ماه رمضان، حجّ خانه خدا، امر به معروف و نهی از منکر، نیکی کردن به زنان و کنیزانتان) و در آنچه شما را از آن باز داشته، از خدا پروا کنید و در پرهیز از: دادن نسبت ناروا به زنان پاک‌دامن، انجام دادن زشتی‌ها، شراب‌خواری، کم گذاشتن در پیمان‌ها و کاستن از وزن، ادای گواهی دروغ، فرار از جنگ، [در ترک همه این‌ها]، از خدا فرمانبرداری کنید.

خداوند، ما و شما را با تقوا ننگه دارد و آخرت را برای ما و شما بهتر از این دنیا قرار دهد! همانا بهترین سخن و رساترین پند، سخن خدای متعال است: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ؛ «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ * قل هو الله أحد * الله الصمد * لم يلد ولم يولد * ولم يكن له كفواً أحد». سپس نشست و برخاست و فرمود: «خدا را سپاس؛ او را می‌ستاییم و از او یاری و آمرزش و هدایت می‌طلبیم. به او ایمان داریم و بر او تکیه می‌کنیم و از بدی‌های خودمان و بدی‌های کارهایمان، به خداوند پناه می‌بریم. هر که را خدا هدایت کند، هدایت یافته است و هر که را خدا بیراه گذارد، هرگز برای او سرپرستِ هدایت‌گری نمی‌یابی. و گواهی می‌دهم

که معبودی جز خداوند نیست، یکتای بی شریک است؛ و گواهی می‌دهم که محمد(ص)، بنده و فرستاده اوست».

(برگرفته از کتاب «ماه خدا»، انتشارات دارالحدیث)

امام سجّاد(ع)، چون از نماز عید فطر و عید قربان یا نماز جمعه فراغت می‌یافت، رو به قبله می‌کرد و می‌گفت: ای آن که رحمت می‌آوری بر آن کس که بندگانت به او رحم نمی‌کنند. ای آن که انسان رانده از هر شهر و دیار را پذیرایی. ای آن که نیازمندان خود را خفیف و خوار نمی‌گردانی. ای آن که نومید نمی‌گردانی آن‌ها را که به جدّ از تو درخواست دارند. ای آن که از درگاه خود نمی‌رانی آن‌ها را که فراوان طلب می‌کنند. ای آن که هر تحفه‌ی ناچیزی تقدیمت کنند، می‌پذیری، و هر اندک عملی برایت انجام دهند، جزا می‌بخشی. ای آن که کار بی‌ارزش را به لطف می‌پذیری و در برابر آن پاداش بزرگ می‌دهی. ای آن که نزدیک می‌شوی به هر کس که به تو تقرّب جوید. ای آن که به سوی خود می‌خوانی هر که را که از تو روی برگرداند. ای آن که نعمت خود را دگرگون نمی‌سازی و به کیفر دادنِ ما شتاب نمی‌ورزی. ای آن که نهال کار نیک می‌پروری تا آن را به ثمر نشانی و انبوه کنی، و از کار بد چشم خود می‌پوشی تا آن را از ریشه برکنی.

آرزوها پیش از رسیدن به منتهای کرم تو، با نیازهای برآورده باز آمدند، و کاسه‌های درخواست محتاجان، از بخششِ بسیار تو لبالب گردیدند، و صفت‌ها پیش از آن که حقیقت نعمت تو را دریابند، از هم گسیخته شدند. اینک تو را سزاست آن برترین کمال که برتر از هر کمالی است، و آن والاترین شکوه که از هر شکوهی والاتر است.

هر بزرگی در برابر تو کوچک است، و هر شریفی در کنار شرف تو بی مقدار. آنان که به سوی غیر تو رو کردند، نومید شدند، و آنان که نیاز خود پیش دیگری بردند، زیان دیدند، و آنان که بر آستان غیر تو فرود آمدند، تباه گردیدند، و آنان که در جایی جز وادی فضل تو رزق و روزی جستند، به قحطی درآمدند.

درگاه نعمت به روی خواهندگان باز است، و بخشش در حق نیازمندان روا، و فریاد رسی ات به دادخواهان نزدیک.

امیدواران از تو ناامید نشوند، و آنان که نیاز خود نزد تو آورند، از عطای تو مأیوس نگردند، و آمرزش خواهان با عذاب تو به تیره روزی نیفتند.

خوان روزی ات برای کسی که نافرمانی ات کند گسترده است، و بردباری ات برای آن که با تو دشمنی ورزد، آماده. شیوهی پروردگاری تو، نیکی کردن به بدکاران است و طریقتت مهربان بودن با تجاوزکاران؛ تا آن جا که مدارا کردن تو آنها را می فریبد که توبه نکنند، و مهلت دادنت بازشان می دارد که از گناه دوری گیرند.

اما تو در کیفر دادن ایشان شتاب نکرده ای تا مگر به فرمانت گردن نهند، و مهلت شان داده ای، چون به پایداری مُلک خود مطمئن بودی. پس هر که سزاوار نیک بختی بوده، عمرش را به نیک بختی فرجام داده ای، و آن که سزاوار تیره بختی بوده، او را به تیره بختی اش خوار کرده ای.

سرانجام کار همه چنان شود که تو خواهی، و بازگشت امورشان به سوی تو باشد. هر چه عمرشان به درازا کشد، پایه های فرمانروایی تو سست نگردد، و چون در کیفر دادنشان درنگ کنی، حجت آشکار تو باطل نشود.

حجت تو پایدار و باطل نشدنی، و فرمانروایی ات جاودان و بی زوال است. پس عذاب سخت و دائم نصیب کسی است که از تو روی برتافته، و ناامیدی بیچاره کننده آن راست که از درگاه تو دست خالی برگشته، و بدترین تیره بختی از آن کسی است که به مهلت دادنت گول خورده است.

این چنین کسی، در آتش عذاب تو چه بسیار دست و پا خواهد زد، و روزگار سرگشتگی اش در وادی عقاب تو چه طولانی خواهد بود، و چه دور است که اندوهش به پایان رسد، و بسی ناامید است از این که راه رهایی اش گشوده شود. این همه، بر پایه حکم عادلانه و منصفانه ی توست که در آن بر کسی جور و ستم روا نمی داری.

خدایا، تو دلیل آشکار خود را فراوان و پی در پی فرستاده‌ای، و پیش از این، حجت‌های خود را بیان داشته‌ای، و ما را از عذاب خود بیم داده‌ای، و از سرِ لطف و مهربانی تشویق کرده‌ای، و مثل‌ها زده‌ای، و مهلت را طولانی ساخته‌ای، و عذاب را به تأخیر افکنده‌ای، حال آنکه می‌توانستی در آن عجله کنی؛ و درنگ ورزیده‌ای، حال آنکه بر شتاب کردن توانا بودی.

درنگ تو در عقاب ما نه از روی بی‌قدرتی، و مهلت دادنت نه از روی سستی، و خودداری‌ات از مؤاخذه نه از روی غفلت، و به تأخیر افکندن عذابت نه از روی مداراست، بلکه تا دلیل تو رساتر، و کرم تو در حق ما کامل‌تر، و احسانت تمام‌تر گردد، و نعمتت به نهایت حد خود رسد. همه‌ی این امور، پیش از این بوده، و اکنون هست، و تا همیشه خواهد بود.

دلیل تو برتر از آن است که جملگی به وصف درآید، و بزرگواری تو بالاتر از آنکه دست اندیشه به بلندایش رسد، و نعمت تو بیش از آن است که یک به یک در شمار آید، و احسان تو افزون‌تر از آنکه بر کمترین آن سپاست گویند. بی‌زبانی، مرا از حمد و ستایش تو ناتوان می‌دارد، و درماندگی از بزرگداشت تو، زبان مرا می‌بندد، و نهایت کوشش من این تواند بود که به ضعف و درماندگی خود اعتراف کنم؛ و این - ای معبود من - نه از سر بی‌رغبتی، که از ناتوانی من است.

اینک این منم که آهنگِ آستان تو کرده‌ام و بخشش‌های نیک از تو می‌خواهم. پس بر محمد و خاندانش درود فرست و خواهش پنهانی مرا اجابت کن، و چون تو را بخوانم، مرا پاسخ گو، و روز مرا به ناامیدی پایان مده، و در آنچه از تو خواسته‌ام، دست رد بر سینه‌ام مزن. چون از پیش تو بازگردم یا نزدت آیم، در هر دو حالت، مرا گرامی بدار، که تو در عمل به خواسته‌ی خود دچار سختی نشوی، و در اجابت آنچه از تو خواهند عاجز نمایی، و تو بر هر کار توانایی، و هیچ جنبش و نیروی کاری نیست جز به خواست خدا، آن والا مرتبه‌ی بزرگ.

(دعای چهل و ششم صحیفه سجادیه)

پایداری تا نهایت راه

بخش‌هایی از خطبه ۱۷۶ نهج البلاغه

بدانید - بندگان خدای - که مرد با ایمان به بامداد در نمی‌آید و به شب درون نمی‌رود جز که نفس خود را نزد خویش متهم می‌داند، پیوسته با آن عتاب دارد، و برای آن خواهان افزونی [و کمال] است. پس [در دنیا] چون کسانی باشید که پیش از شما به سر بردند، و آن‌ها که پیش‌رویتان مردند و از این جهان، به سان مسافر کوچ‌کننده‌ای برکنند و آن را درنوردیدند همچون پیمودن منازل در میان راه.

و بدانید که این قرآن پندگویی است که فریب ندهد، و راهنمایی است که گمراه نکند، و حدیث‌خوانی است که دروغ نگوید. [...] پس بهبودی از دردهای خود را از آن بخواهید، و بر دشواری‌هایتان از آن یاری بجوید، که درمان بزرگ‌ترین درد در قرآن است، و آن کفر و دورویی و بیراهه رفتن و گمراهی است. پس از خدا بخواهید به وسیلت قرآن، از خدا درخواست کنید و با عشق قرآن به خداوند روی آرید، و به قرآن چیزی نخواهید از آفریدگان، که بندگان روی به خدا نکرده‌اند به وسیلتی مانند قرآن.

[...] قرآن را راهنمایی برای شناخت پروردگارتان گیرید، و از آن بخواهید که اندرز گویی برای شما باشد، و رأی‌هاتان را که با قرآن سازوار نیست متهم دارید، و خواهش‌های نفسانی خویش را در ناهماهنگی با قرآن، ناراست و کژرو به شمار آرید.

هان کار را، کار را [به پا خیزید]، پس به پایان رسانید، به پایان رسانید؛ و ایستادگی را، ایستادگی را [از دست ننهید]؛ و سپس پایداری را پایداری را [در پیمودن راه خدا]؛ و پارسایی را، پارسایی را [در خطا و گناه]؛ شما را سرانجامی است، پس خود را به سرانجامتان رسانید. برای شما نشانه‌ای است روشن، آن را راهنمای خود دانید. اسلام را مقصدی است تا بدان مقصد برانید!

[...] آگاه باشید! که سرنوشت پیش‌نوشته رخ داده است، و آنچه قضای الهی بدان تعلق گرفته بود اندک اندک به تحقق درآمده است؛ و من از وعده خدا و حجت او سخن می‌گویم که فرمود: «همانا آن‌ها که گفتند پروردگار ما الله است، سپس پایدار ماندند، فرشتگان بر ایشان فرود می‌آیند که مترسید و اندوهگین مباشید، و مژده باد شما را به بهشتی که وعده داده می‌شدید.» [فصلت، ۳۰] و شما گفتید پروردگار ما الله است، پس بر [حکم] کتاب او

ایستادگی نمانید، و بر راه روشن او استوار باشید، و به روش درست پرستش او پایدار، و از آن راه به کژراهه نیفتید، و در آن شیوهی نوآوری‌های بی‌ریشه [در کتاب و سنت] نیاورید، و از سپردن آن راه روی برنگردانید؛ زیرا که کژراهه رفتگان، در روز رستاخیز راهشان را به پیشگاه خدا بسته‌اند.

آن گاه شما را پرهیز می‌دهم از پراکنده کردن اخلاق و دگرگونی آن. زبان را یکی گردانید، هر کس باید زبانش را در مهار خود نگاه دارد، زیرا این زبان از فرمان دارنده‌اش بسی سرکش است. به خدا هیچ بنده‌ای را که پرواپیشگی دارد ندیده‌ام که پرواپیشگی سودی به وی رساند مگر اینکه زبان خود را در مهار نگاه دارد. و پیامبر خدا - که درود خدا بر او و خاندانش باد - گفته است: «ایمان هیچ بنده‌ای بر راه راست استوار نماند تا هنگامی که دلش استوار گردد، و دلش استوار نشود تا این که زبان او به استواری گراید».

بنندگان خدا، بدانید که مؤمن امسال چیزی را روا می‌شمارد که سال نخست روا شمرده است، و امسال چیزی را ناروا می‌شمارد که سال نخست (از آغاز) ناروا دانسته است؛ و بی‌گمان نو در آورده بی‌ریشه‌ای که مردم پدید آورند، چیزی را که بر شما ناروا گردیده برایتان روا نمی‌گرداند، بلکه بدون شک روا آن چیزی است که خدا روا فرموده، و ناروا چیزی است که خدا ناروا فرموده است؛ پس شما کارها را آزموده‌اید، و دندان آزمایش بر آنها زده‌اید، و به کسانی که پیش از شما بوده‌اند اندرزتان داده‌اند، و مثلها برایتان زده‌اند، و به فرمان روشن فراخوانده‌اند؛ پس تنها ناشناخت که آن را به گوش نمی‌گیرد و تنها نایبناست که آن را نمی‌بیند. و کسی که خدا با آزمایش و کارآزمودگی‌ها، سودی به او نرسانیده است، خود به هیچ پند و اندرزی سود نجسته است، و [نتیجه‌ی] تقصیر از پیش رویش به سوی او آید، تا آنجا که ناشناخته را شناسا داند، و شناخته شده را ناشناس انگارد.

[...] پس اگر خیری دیدید بر آن یار باشید، و اگر شری دیدید از آن به کنار؛ که فرستاده خدا - که بر او و خاندانش درود باد - می‌فرمود: «فرزند آدم! خیر را انجام ده و شر را فروگذار، که اگر چنین کنی نیکو رفتار و بر اعتدال باشی.»

[...] همبستگی و همراهی در حقی که آن را خوش نمی‌انگارید، بهتر است از پراکنده شدن به خاطر باطلی که آن را دوست می‌دارید، و همانا خداوند پاک از هر کاستی، برای پراکندگی خیری نبخشیده است به کسی؛ نه از گذشتگان و نه از ماندگان.